

บทที่ 2

แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่อง “พัฒนาการและปัจจัยความสำเร็จ ของกลุ่มเพาะเห็ดฟางในโรงเรียน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษากรณีศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง ตำบลมาบโป่ง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี” ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร และผลการศึกษาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัย ดังนี้

1. แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน และเกษตรอินทรีย์
3. พัฒนาการและปัญหาของภาคเกษตร
4. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับตำบลมาบโป่ง และศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียงตำบลมาบโป่ง
5. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม และข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเพาะเห็ดฟาง
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดในการศึกษา

1. แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

จากอดีตสู่ปัจจุบัน ประเทศไทยสามารถพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศได้ ภาพรวมเศรษฐกิจของไทยนับว่าได้รับผลสำเร็จในหลายด้าน เช่น การขยายตัวทางเศรษฐกิจอยู่ในอัตราที่สูง เฉลี่ยร้อยละ 7.8 ต่อปี ฐานะทางการเงินของประเทศมีความมั่นคงมากขึ้น สัดส่วนของประชากรยากจนลดลง จากร้อยละ 57 ในปี พ. ศ. 2505 เป็นร้อยละ 9.79 ในปี พ. ศ. 2545 (กองพัฒนาสังคมเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม, 2546)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความแตกต่างของรายได้ของประชาชนในประเทศกลับพบว่าประชาชนที่มีฐานะการเงินมั่งคั่ง ร่ำรวย ก็ยังคงรวยมากขึ้น ในขณะที่ประชาชนยากจน ก็ยังคงยากจนหรือมีความถดถอยของรายได้อยู่เช่นเดิม สิ่งเหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยในหลาย ๆ ด้าน ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการตามมา ซึ่งปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นและพบได้ในสังคมไทยคือ การมีคุณภาพชีวิตที่ถดถอย ลดต่ำลงจากมาตรฐาน ผู้คนหันมาให้ความสนใจกับการบริโภควัตถุนิยมกันมากขึ้น การศึกษาไม่เอื้อต่อการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน

จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงเป็นจุดกระตุ้นให้สังคมหันมาให้ความสนใจและร่วมมือกันแก้ไขวิกฤติดังกล่าวอย่างแท้จริง ซึ่งก็ได้เกิดแนวคิดหลาย ๆ ประการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหา กอบกู้วิกฤติดังกล่าวด้วยกัน และแนวคิดหนึ่งที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้คือ การดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นพระราชดำริที่ได้รับพระราชทานจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานคำจำกัดความของคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าหมายถึง การดำเนินชีวิต การมีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน สามารถเลี้ยงดูคุ้มชูตัวเอง โดยให้มีความเหมาะสม พอเพียงกับความต้องการของตนเองได้ ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องทำการผลิตอาหาร ถักทอเสื้อผ้า / เครื่องแต่งกายด้วยตนเอง แต่หมายถึงในหมู่บ้านจะต้องมีความพอเพียงในระดับหนึ่ง (กรมการปกครอง, 2541, น. 4-5)

มาฆะ ขิตตะสังคะ (2537, น. 204-205) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การให้ความสำคัญในด้านการผลิตเพื่อการยังชีพ และให้เพียงพอต่อความต้องการจำเป็นพื้นฐานของบุคคลในสังคมนั้น ๆ ก่อนเป็นสำคัญ ให้ประชาชนรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่ฟุ้งเฟ้อ อยากได้ อยากมีในสิ่งที่เกินกำลังของตน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540, น. 1) ศักยภาพระบบเศรษฐกิจของชุมชนไทยในอดีตว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ผลิตพืชผล พืชพันธุ์ไว้เพื่อกิน เพื่อใช้เอง ไม่มีระบบการฟุ้งเฟ้อ สังคมภายนอก มีความผูกพันกันสูง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความพอเพียงในตนเอง นับถือระบบเครือญาติเป็นสำคัญ และไม่มีการแข่งขันกัน เป็นต้น

ประเวศ วะสี (2542, น. 4-6) ให้ความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่ส่งออก ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค แต่หมายถึงการที่มนุษย์เรามีความพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1) พอเพียงสำหรับทุกคน 2) จิตใจพอเพียง 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง 5) ปัญญาพอเพียง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง และ 7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รู้จบวาบ เดี่ยวจนเดี่ยวรอย ซึ่งเมื่อทุกอย่างเกิดความพอเพียง ก็จะทำให้เกิดความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งอาจจะเรียกในชื่ออื่น ๆ ได้ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล หรือ เศรษฐกิจบูรณาการ เป็นต้น

นิคม มุสิกะคามะ (2542, น. 263) ให้ความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางพัฒนาตามทฤษฎีใหม่ที่ทำให้ประเทศไทยอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสง่างามน่าภูมิใจ โดยที่สามารถผลิตทรัพยากรได้ตามภูมิปัญญา และเทคโนโลยีแบบไทย มีความพอเพียงในครอบครัว ชุมชนมีความเข้มแข็งช่วยตัวเองได้ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับหลักธรรมคำสอนในศาสนาที่มีสังคมที่สูงสุข กินดีอยู่ดีขึ้น การผลิตอุดมสมบูรณ์พอเพียงที่จะค้าขายไปยังต่างประเทศ

สุรเกียรติ์ เสถียรไทย (2542, น. 257) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เป็นปรัชญาของการพัฒนาตามกระแสเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีฐานคิดสำคัญที่การพัฒนาคนในชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการจรรโลงรักษาวัฒนธรรมชุมชน ทั้งนี้การพัฒนาคนจะต้องเริ่มที่การพัฒนาความคิดและจิตใจของคนให้รู้จักกิน รู้จักใช้ตามอัตภาพ และความจำเป็นในการดำรงชีวิต

อภิชัย พันธเสน (2549) ได้กล่าวไว้ว่า เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องเน้น 2 เรื่องเรียก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความรู้กับคุณธรรม ความรู้ ประกอบด้วยรู้จริง รอบครอบ ระเบิดระว่าง รู้จริง ซึ่งในความหมายก็คือปัญญา ปัญญาความหมาย คือ ความสามารถในการเข้าใจ ทุกสิ่ง ทุกอย่างตามธรรมชาติ ซึ่งก็ต้องยอมรับว่าบางที่ตัวเราเอง ก็บิดเบือนข้อเท็จจริงตลอดเวลา เลือกว่าจะรับรู้เฉพาะสิ่งที่ชอบ ส่วนสิ่งที่ไม่ชอบก็จะไม่รับรู้ ความรู้จริงในแง่ของเศรษฐกิจพอเพียง คือ สามารถทำอะไรได้จริงตามนั้น ในความหมายของคำว่ารู้ คือ ปัญญาที่ถูกควบคุมโดยสติ ถ้าปัญญาไม่ถูกควบคุมโดยสติอาจจะทำอะไรก็ได้ที่ไม่รอบคอบ ถ้าหากว่าคนไม่มีสติปัญญาก็จะไม่มีคุณธรรม เพราะฉะนั้นความรู้จะทำให้เกิดคุณธรรม คนทั่วไปมักจะเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการที่จะทำให้ชีวิตอยู่ได้คือการมีภูมิคุ้มกัน แต่จริง ๆ แล้วเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหมายถึงทางสายกลาง ประกอบด้วยความมีเหตุมีผล ความพอประมาณ เป็นวิธีที่จะทำให้ชีวิตไม่เดือดร้อน ดังนั้นการที่จะมีภูมิคุ้มกันได้จึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการพึ่งตนเอง ของแต่ละคนว่ามีมากน้อยแค่ไหน โดยปกติคนทุกคนจะพึ่งตนเองได้ก็ต่อเมื่อสามารถดำเนินชีวิตได้โดยที่ไม่กินทุน กิจกรรมอะไรก็ได้แต่ที่กินทุนจะไม่มีที่ยั่งยืน ซึ่งทุนในวิชาเศรษฐศาสตร์มีทั้งหมด 4 ทุน คือ ทุนมนุษย์ ทุนทางกายภาพ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนสิ่งแวดล้อม วันนี้นักเศรษฐศาสตร์พอเพียงเป็นเรื่องที่พูดถึงกันทั่วโลกคือ ต่างคนต่างมองว่าจะหาทางออกอย่างไรจึงจะพ้นจากทุนนิยม ไม่ว่าจะฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา ทุกคนบอกตรงกันว่าช่วงนี้เป็น การเปลี่ยนผ่านที่จำเป็นสำหรับมนุษยชาติ เป็นช่วงที่โหดร้ายทารุณ เพราะฉะนั้นจะต้องให้เปลี่ยนผ่านให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

แนวคิดเกี่ยวกับ “เศรษฐกิจพอเพียง”

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3 จังหวัดระยอง, 2550)

หลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นต่อน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

- ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

- ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

- การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

- เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

- เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ / ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

นักวิชาการหลายท่านได้นำแนวคิดนี้ไปขยายผลในทางปฏิบัติ มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์นิยามศัพท์และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยคณะทำงานโครงการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) สามารถสรุปและแบ่งแยกความหมายของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้เป็น 3 ระดับ คือระดับจิตสำนึก ระดับปฏิบัติ และระดับปฏิเวธ ดังนี้

1. ระดับจิตสำนึก

ระดับจิตสำนึก เกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนแต่ละคนตระหนักถึงความสุข และความพอใจในการใช้ชีวิตอย่างพอดี (ความสันโดษ) และรู้สึกถึงความพอเพียง คือ ดำเนินชีวิตอย่างสมณะ ประกอบสัมมาอาชีพหาเลี้ยงตนได้อย่างถูกต้อง ไม่ให้อวดอวดยาก หรือโลภ แล้วตัดทวงหรือเบียดเบียนผู้อื่นจนเกินความจำเป็น แต่คิดเผื่อแบ่งปันไปยังสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชนด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าระดับความพอเพียงของสมาชิกแต่ละคนจะไม่เท่าเทียมกัน แต่สมาชิกทุกคนที่ดำเนินชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเห็นสอดคล้องกันในการยึดมั่นหลักการ คือ

1) การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง รู้จักพัฒนาตนเองด้วยการพยายามทำจิตใจให้ผ่องใส รวมทั้งมีความเจริญและมีความเย็นในจิตใจอยู่เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

2) การคิดพึ่งพาตนเอง และพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ คือ เมื่อมีปัญหาจากการดำเนินชีวิต ให้ใช้สติปัญญาไตร่ตรองหาสาเหตุของปัญหา และแก้ไขไปตามเหตุปัจจัย ด้วยความสามารถและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ก่อนที่คิดจะพึ่งคนอื่น และมีการปรึกษาหารือถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชน เป็นต้น

3) การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง รู้จักลดกิเลสและลดความต้องการของตนเอง เพื่อให้เหลือแรงและเวลาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมได้มากขึ้น

2. ระดับปฏิบัติ

ระดับปฏิบัติจากการรวบรวมข้อมูลเชิงลึกด้วยการสังเกต ระดมความคิด พูดคุยกับผู้นำของแต่ละชุมชน พร้อมกับสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับความหมายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามทัศนคติและมุมมองของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ สามารถสรุปเป็นแนวทางในการนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการปฏิบัติได้เป็น 4 ชั้น คือ

ขั้นแรก สมาชิกในชุมชนควรยึดหลักการ “พึ่งตนเอง” คือ ต้องพยายามพึ่งตนเองให้ได้ ในระดับครอบครัวก่อน ให้แต่ละครอบครัวมีการบริหารจัดการอย่างพอดีและประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย โดยสมาชิกแต่ละคนจะต้องรู้จักตนเอง เช่น รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ในครอบครัวของตนเองและสามารถรักษาระดับการใช้จ่ายของตนไม่ให้เกินหนี้ และสมาชิกจะต้องรู้จักดึงศักยภาพที่มีอยู่ในตนเองออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยเฉพาะความสามารถพึ่งตนเองในเรื่องของปัจจัยสี่ให้ได้ในระดับหนึ่ง

ขั้นที่สอง หลังจากที่สมาชิกพึ่งตนเองได้เอง สมาชิกทุกคนควรพัฒนาตนเองให้สามารถ “อยู่อย่างพอเพียง” คือ ดำเนินชีวิตโดยยึดหลักทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา ให้ตนเองอยู่ได้อย่างสมดุล คือ มีความสุขที่แท้ โดยไม่รู้สึกขาดแคลนจนเบียดเบียนตนเอง หรือดำเนินชีวิตอย่างเกินพอดี จนต้องเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมแต่ให้ดำเนินชีวิต ดังนั้นกลุ่มเกษตรกรในภาคเหนือ

เรียกว่า เป็นการดำเนินชีวิตด้วยการทำเกษตรแบบ “แกงโฮะ” คือ ให้มุ่งทำเกษตรแบบพออยู่พอกิน ปลูกไว้กินเองก่อน หากเหลือจึงขาย และขยายพันธุ์ รวมทั้งสนับสนุนให้มีการลงแขก เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกแทนการใช้เครื่องจักรเพื่อทุนแรง

ขั้นที่สาม สมาชิกในชุมชนควร “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร” คือ มีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อน และเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ เช่น ในการจัดการทรัพยากรป่านั้น สมาชิกที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าจะมุ่งเก็บผลผลิตจากป่า เพื่อมาใช้ในการยังชีพให้พออยู่พอกิน พอเหลือจึงค่อยแจกจ่ายออกไปด้วยวิธีให้ไม่ใช้ด้วยวิธีการขาย ซึ่งเมื่อทำได้ดังนี้ ก็จะทำให้สมาชิกมีทรัพยากรให้หมุนเวียนได้ตลอดทั้งปีอย่างพอเพียง เพราะเก็บไปเพื่อกินไม่ได้เก็บเพื่อขายเพื่อเร่งหาเงิน ซึ่งการมีจิตใจแบ่งปันนี้จะเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการรวมกลุ่มทางสังคม สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างสมาชิกต่อไป

ขั้นสุดท้าย คือ สมาชิกควร “อยู่ดียิ่งขึ้นด้วยการเรียนรู้” ต้องรู้จักพัฒนาตนเอง โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติ และประสบการณ์ในโลกกว้างด้วยตนเอง หรือจากการแลกเปลี่ยนร่วมกับผู้อื่น ให้เกิดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่ทุกคนช่วยกันพัฒนาชีวิตของตนเองและผู้อื่นร่วมกัน มีการสืบทอดและเรียนรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น และพัฒนาให้เป็นสังคมที่มั่นคงและยั่งยืน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้คุณธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวนำ ไม่ได้ใช้เงินเป็นตัวตั้ง

3. ระดับปฏิเวธ

ระดับปฏิเวธ (ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ) ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จากประสบการณ์ที่แลกเปลี่ยนกันนั้น ครอบคลุมไปถึงการวัดจากการปฏิบัติตามหลักการข้างต้น ด้วย กล่าวคือ สมาชิกในแต่ละชุมชนได้พัฒนาชีวิตของตนเองให้ดีขึ้น โดยเริ่มจากการพัฒนาจิตใจให้เกิด “ความพอเพียง” ในทุกระดับของการดำรงชีวิตทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และขยายไปถึงในระดับสังคม ดังนี้

1) ความพอเพียงในระดับครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่พึงพาตนเองได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและทางใจ สามารถดำเนินชีวิตได้โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งไม่เป็นหนี้หรือภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว แต่สามารถหาปัจจัย 4 มาเลี้ยงตนเองได้โดยที่ยังมีเหลือเป็นส่วนออมของครอบครัวด้วย

2) ความพอเพียงในระดับชุมชน เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกจากแต่ละครอบครัวในชุมชนมีความพอเพียงในระดับครอบครัว ก่อนที่จะรู้จักรวมกลุ่มกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เช่น การบริหารจัดการปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ ทรัพยากร ภูมิปัญญา หรือศักยภาพของสมาชิกในท้องถิ่นที่

มีอยู่ให้สามารถนำไปใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสมดุล เพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวม

3) ความพอเพียงในระดับสังคม เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมกันแลกเปลี่ยนความรู้ สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนให้เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

2. แนวคิดเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน และเกษตรอินทรีย์

1. แนวคิดเกษตรยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกระแสพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต ตอนหนึ่งว่า (ธันวาคม จิตต์สงวน และ บัณฑิตินิสูตรสุนทร, 2543, น. 1)

. . . คนอื่นเขาจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย เมืองไทยเซย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่มีสมัยใหม่ แต่เราพออยู่พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ และทำงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกิน ไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่าความพออยู่พอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินนี้ได้ เราก็จะยิ่งยอด. . .

พระองค์ทรงเน้นการพัฒนาประเทศ โดยสร้างความมั่นคงจากพื้นฐานของคนในชนบท ซึ่งส่วนใหญ่คือ เกษตรกร นั่นเอง พระองค์ได้นำ “เศรษฐกิจพอเพียง” มานำเสนอเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติทรงเน้นว่าอย่าปลูกพืชชนิดเดียวกันทั้งพื้นที่ ควรปลูกพืชยืนต้น ไม้ผล พืชไร่ พืชสวนอื่น ๆ ผสมผสาน ไปด้วยการปลูกข้าว เพื่อจะมีรายได้เสริมจากการทำนา และเพื่อให้มีผลผลิตหลากหลายจากรอบบ้านไว้เก็บกินได้ตลอดปี ทั้งยังช่วยลดศัตรูพืช โรคพืชอีกด้วย แนวปฏิบัติดังกล่าวสามารถช่วยให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ความหมาย และแนวคิด ของเกษตรยั่งยืน

ชนวน รัตนวราหะ (2535) เกษตรยั่งยืน หมายถึง การเกษตรที่ให้ผลผลิตที่ดีไปพร้อมกับ การอนุรักษ์ และปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

ผลผลิตที่เกิดขึ้นจะต้องปลอดภัยต่อสุขภาพพลานามัยของมนุษย์ และเป็นปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพของประชาชนในท้องถิ่นเป็นลำดับแรก และเพื่อขายเป็นลำดับรอง

อาร์นัต พัฒนินัย (2543) เกษตรยั่งยืน เป็นหลักการหรือแนวคิด หรือเป้าหมายในการทำการเกษตร ไม่มีใครรู้ว่าระบบเกษตรยั่งยืนที่สมบูรณ์และเป็นไปได้ หน้าตาเป็นอย่างไร อีกทั้งในสถานการณ์และเงื่อนไขต่าง ๆ จะมีความแตกต่างกันอย่างไร แนวทางที่จะนำไปสู่เกษตรยั่งยืน จึงมิใช่การคิดค้นระบบการผลิตที่สมบูรณ์ที่สุดตามจินตนาการมโนคติ หากแต่น่าจะเป็นการปรับปรุงหรือแก้ไขข้อเสียของระบบผลิตในปัจจุบัน โดยยึดหลักการและคุณสมบัติที่ต้องการของเกษตรยั่งยืน และคำนึงถึงเงื่อนไขอื่น ๆ เพื่อให้แก้ไขหรือปรับปรุงให้เกิดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ทั้งระยะสั้นและระยะยาว

จรัญ จันทลักษณ์ (2538) เสนอให้คำว่า วัฒนเกษตร แทนเกษตรยั่งยืน และให้ความหมายว่า เป็นหลักการและแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมที่ยึดหลักการผลิตที่เหมาะสมกับระบบเกษตรนิเวศ โดยใช้ทรัพยากรการผลิตอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ ไม่ก่อให้เกิดผลเสียทั้งระยะสั้นและระยะยาวต่อสภาพแวดล้อม และดำรงอยู่ได้ยาวนาน จนถึงคนในรุ่นต่อ ๆ ไป

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2536) ได้กล่าวว่า การเกษตรยั่งยืน คือ การเกษตรที่เกื้อกูลทั้งเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่สามารถรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อม เป็นระบบเกษตรที่มีกระบวนการผลิตเชิงอนุรักษ์ (การผลิต + การอนุรักษ์) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยการผลิตอย่างประหยัด

ภาพที่ 1

องค์ประกอบเกษตรกรรมยั่งยืน

โดยความยั่งยืนนั้นแบ่งเป็น

1. ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ รายได้สุทธิต่อหน่วยพื้นที่ย่อมเป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรในการยอมรับเทคโนโลยี การเกษตรยั่งยืนสามารถพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรในการพึ่งตนเองทั้งด้านปัจจัยการผลิตและการดำรงชีพ โดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด ลดความผันผวนของผลผลิตและรายได้ โดยการเปลี่ยนจากระบบการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาทำฟาร์มผสมผสาน (Integrated Farming) และเพิ่มรายได้ด้วยการลดรายจ่าย เช่น ค่าอาหาร และอื่น ๆ โดยส่งเสริมให้ทำการผลิตส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง

2. ความยั่งยืนด้านสังคม เมื่อเกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ มีความเป็นอยู่ไม่ขัดสนก็ไม่จำเป็นต้องอพยพไปขายแรงงานในเมือง ทำให้มีโอกาสได้อยู่กับครอบครัวและญาติพี่น้อง มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้และพัฒนาตนเอง มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภค และมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น จึงทำให้เกิดความรักถิ่นฐาน มีความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะช่วยลดปัญหาสังคมในเมืองได้อีกทางหนึ่ง

3. ความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม การเกษตรยั่งยืนช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเพิ่มความหลากหลายทางพันธุกรรมพืชและสัตว์ในระบบการเกษตร ลดการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช โดยการสร้างกลไกควบคุมตนเอง ช่วยรักษาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ ป่าไม้ ดิน น้ำ และลดการเกิดมลภาวะทั้งในดิน น้ำ อากาศ

ดังนั้นการเกษตรยั่งยืนจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะสามารถแก้ปัญหาให้กับเกษตรกรโดยตรงแล้ว ยังช่วยรักษาหรือปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้กับส่วนรวม และลดปัญหาสังคมในเมืองโดยทางอ้อม

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) (2540, น. 4-5) จำแนกแนวทางของระบบเกษตรยั่งยืน ออกเป็น 2 แนวทาง คือ

1. การเพิ่มศักยภาพการเกษตรแบบใหม่ โดยเน้นระบบการจัดการและการพัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อให้ตอบสนองกับการเพิ่มผลผลิตเพื่อการขายเป็นหลัก ในแนวทางนี้จึงหมายถึงว่า สามารถยินยอมให้มีการใช้สารเคมีการเกษตรได้ในระดับที่เหมาะสม และไม่ก่อให้เกิดปัญหา เช่น การส่งเสริมการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชด้วยวิธีผสมผสาน (Integrated Pest Management : IPM) เป็นต้น

2. การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความยั่งยืนที่แท้จริง เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบเกษตรกรรมกระแสหลัก ที่เห็นการเกษตรเป็นเพียงเรื่องทางเทคนิค วิธีการ และให้ความสำคัญเฉพาะส่วนของปัญหาความยั่งยืนของระบบนิเวศ ไปสู่รูปแบบเกษตรกรรมที่เน้นการรักษาระบบ

นิเวศ และคุณภาพของผลผลิต และให้ความสำคัญกับการเกษตรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ เป็นระบบเศรษฐกิจ-สังคม ที่ดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางนิเวศ ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน

เกษตรยังย่นแบ่งได้เป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. เกษตรธรรมชาติ (Natural Farming) เป็นการทำการเกษตรที่มีหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ ไม่ไถพรวนดิน ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด ไม่กำจัดวัชพืช ไม่กำจัดโรค และแมลงศัตรูพืช

2. เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เป็นการทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด การใช้อินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ในการปรับปรุงบำรุงดิน การควบคุมศัตรูพืชโดยใช้สารธรรมชาติ เช่น สะเดา โลติ้น ยาสูบ ตั๊กแตน ตัวเบียนต่าง ๆ

3. เกษตรผสมผสาน (Integrated Farming) เป็นการทำการเกษตรที่มีกิจกรรมตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปในพื้นที่เดียวกัน และกิจกรรมเหล่านี้มีความสัมพันธ์ในลักษณะเกื้อกูลกัน โดยไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม

4. ไร่นาสวนผสม (Mixed Farming) เป็นการทำการเกษตรที่มีกิจกรรมการผลิตหลายอย่างร่วมกัน แต่ไม่ได้มุ่งเน้นการเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรม แต่การเกื้อกูลนั้นอาจเกิดขึ้นแบบเป็นไปเอง และความรู้ความเข้าใจอาจเกิดขึ้นภายหลังและพัฒนาไปสู่การทำเกษตรแบบผสมผสาน

5. วนเกษตร (Agro forestry) เป็นระบบการเกษตรที่มีป่าไม่ผสมผสานกับเกษตรกรรมในลักษณะเกื้อกูลต่อกัน เช่น การปลูกพืชเกษตรในสวนป่า หรือปลูกพืชเกษตรร่วมกับเลี้ยงสัตว์ในป่า (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541, น. 8-9)

2. แนวคิดเกษตรผสมผสาน

ความหมาย และแนวคิด ของเกษตรผสมผสาน

วิฑูรย์ เลี่ยมจำรูญ (2535, น. 105-106) ได้ให้ความหมายการเกษตรแบบผสมผสาน คือ การทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูก หรือเลี้ยงสัตว์หลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละอย่างต้องเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

ระบบการเกษตรแบบผสมผสาน มีหลักการสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การเกษตรดังกล่าว ต้องมีกิจกรรมการผลิตตั้งแต่ 2 ชนิด ขึ้นไป กิจกรรมการผลิตหนึ่งต้องเกื้อกูลต่ออีกกิจกรรมการผลิตหนึ่งอย่างเป็นวงจร การเกื้อกูลประโยชน์ดังกล่าว อาจเกี่ยวข้องกับอาหาร แร่ธาตุ อากาศ พลังงาน หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง

2. ต้องก่อประโยชน์และประสิทธิภาพสูงสุดต่อเกษตรกร การผสมผสานที่สมบูรณ์นั้นควรประกอบไปด้วยทั้งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อหวังให้วงจรเกื้อกูลกันเอง แร่ธาตุมีความสมบูรณ์ไม่ต้องอาศัยแร่ธาตุที่อยู่ในรูปอาหารสัตว์ หรือแร่ธาตุในรูปอาหารพืชจากภายนอกไถนาเข้ามาเพิ่มเติมอีก

ชนวน รัตนวราหะ (2535 , น. 79-84) ได้กล่าวถึงระบบการเกษตรผสมผสานว่าได้ก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ คือ

1. ผลที่เกิดขึ้นต่อการปรับปรุงระบบนิเวศวิทยา เพราะการเกษตรผสมผสานจะช่วยเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศในระดับไร่นา

2. ผลที่เกิดขึ้นต่อเสถียรภาพและความยั่งยืน เสถียรภาพ (stability) และความยั่งยืน (sustainability) ในด้านของ

- เสถียรภาพและความยั่งยืนในด้านของผลผลิต
- เสถียรภาพและความยั่งยืนในด้านเศรษฐกิจ
- เสถียรภาพและความยั่งยืนของสังคม

3. ผลกระทบต่อการผลิตเพื่อการค้า เพราะทำการเกษตรผสมผสานจะมีกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง ซึ่งดูเหมือนเป็นการผลิตเพื่อการยังชีพเท่านั้น แต่การผลิตหลาย ๆ อย่างและเป็นระบบเกื้อกูลต่อกันนั้น จะทำให้ผลผลิตมีคุณภาพและปริมาณสูง ซึ่งจะส่งผลให้ผลผลิตมีจำนวนมากพอที่จะทำการค้าต่อตลาดภายในประเทศและต่างประเทศอย่างไม่มีปัญหา

วิฑูรย์ เลี่ยมจำรูญ (2539) ยังได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับระบบเกษตรผสมผสานว่า บางครั้งก็เรียกว่า เกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งหมายถึงการผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟู และดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาวะแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและทางสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม มีเป้าหมายในแง่ของความพยายามที่จะพลิกฟื้นความสามารถในการพึ่งตนเองของเกษตรกร ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์สืบไป

การเกษตรผสมผสาน จึงเป็นการทำการเกษตรโดยใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการลดต้นทุนการผลิต โดยการลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอก เช่น การใช้ปุ๋ยจากมูลสัตว์ การใช้อาหารสัตว์ที่ผลิตได้เอง ลดการใช้น้ำมันเชื้อเพลิงโดยหันมาใช้แรงงานคนแทนเครื่องจักร การใช้ปุ๋ยเคมี ยาควบคุมวัชพืชและแมลง และสารเคมีโดยสิ้นเชิง เป็นต้น รวมทั้งการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยการไม่ไถดินจนเกินความสามารถของธรรมชาติ การปลูกพืชคลุมดิน

และปลูกพืชหมุนเวียน ไม่มีการไถพรวนดิน การผลิตอาหารที่มีคุณภาพและเพียงพอต่อความต้องการ การควบคุมศัตรูพืชโดยระบบชีววิทยา การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เพียงพอ และได้รับอาหารครบถ้วน การทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์หลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกัน การปลูกพืชหลายชนิดเพื่อความสมดุลของระบบนิเวศวิทยา และมีได้มุ่งเป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาดอย่างเดียว แต่เพื่อตอบสนองให้เกษตรกรมีอาหาร สุขภาพ และวิถีชีวิตที่ดี

3. แนวคิดเกษตรอินทรีย์

จากกระแสการพัฒนากฎการเกษตรให้เกิดความยั่งยืนในหลายรูปแบบ อาทิ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ และเกษตรอินทรีย์ เพื่อมุ่งหาทางออกให้กับปัญหาที่เกิดจากการทำการเกษตร แนวคิดเกษตรอินทรีย์ได้เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มแรกของการที่มนุษย์ทำการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ ในสมัยนั้นยังไม่มีการใช้สารเคมีอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ ต่อมาได้มีการพัฒนาทางด้านการเกษตร โดยใช้เครื่องจักรกล คิดค้นสารเคมีที่ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้นและป้องกันศัตรูพืช จึงเกิดเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช แต่มนุษย์มีการใช้อย่างไม่ระมัดระวังและละเลย ผลกระทบที่ธรรมชาติได้รับอันตรายนันเกิดจากการใช้สารเคมีดังกล่าว ตลอดจนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จึงเกิดการนำความรู้ทางการเกษตรอินทรีย์แบบดั้งเดิม ผสมผสานกับความรู้ทางการเกษตรที่มีมาเป็นเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบัน (ชนวน รัตนวราหะ, 2542)

สำหรับประเทศไทยเกษตรอินทรีย์ เริ่มเข้ามามีบทบาทประมาณปี 2528-2529 เนื่องจากปัญหานี้สินที่เกษตรกรได้รับ และที่สำคัญ คือ ปัญหาสุขภาพจากการได้รับสารเคมีในการเกษตร ประกอบกับมีกลุ่มคนที่เริ่มหันมาทำการเกษตรแบบยั่งยืนรูปแบบต่าง ๆ แล้วประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักกันดี อาทิ ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ในระบบวนเกษตร, มหาอยู่ สุนทรชัย ในระบบเกษตรผสมผสาน, คำเดื่อง ภาษี ในระบบเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น

สำหรับแนวคิดเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย ได้รับการพัฒนามาจากประสบการณ์ในทางปฏิบัติของผู้ที่เป็นทั้งนักวิชาการเกษตรและเกษตรกร คือ พันธุ์เลิศ บุรณศิลป์ ได้เริ่มทำสวนไม้ผลและผักที่วังน้ำค้าง โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากใบไม้ต่าง ๆ และหลีกเลี่ยงการใช้สารกำจัดศัตรูพืช อีกท่านหนึ่ง คือ อรรถนพ ต้นสกุล เกษตรกรเจ้าของสวนส้ม ตำบลคลองหลวง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ที่เคยประสบปัญหาสุขภาพจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในสวนส้มมาใช้พืชสมุนไพรแทน นอกจากจะลดต้นทุนการผลิตแล้ว ที่สำคัญคือ สุขภาพดีขึ้นจากการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี

การเกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่ใช้พื้นฐานของหลักการทางนิเวศวิทยา มาประยุกต์เพื่อการเกษตร โดยมีเป้าหมายที่จะได้ระบบการเกษตรที่ยั่งยืน ในปัจจุบันเป็นที่เชื่อกันว่า โดยวิธีการเกษตรอินทรีย์สามารถจะทำให้เกิดความยั่งยืนทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม ถึงแม้ว่าการเกษตรอินทรีย์จะเน้นการใช้วิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่มาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจาก ประสบการณ์ของความสำเร็จที่ประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ได้สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน อย่างไรก็ตาม การเกษตรอินทรีย์มิได้มีการยอมรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่นักวิจัยได้ทำการคิดค้นขึ้นมาในปัจจุบัน โดยมีข้อแม้ของการยอมรับว่าเทคโนโลยีเหล่านั้นต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชน ฉะนั้นการที่มีผู้ปักใจเชื่อว่าการเกษตรอินทรีย์ คือการเกษตรที่ล้ำสมัย และถอยหลังเข้าคลองนั้น จึงไม่เป็นความจริงแต่ประการใด ในทางตรงกันข้าม การเกษตรอินทรีย์กลับเป็นการเกษตรที่ใช้วิทยาศาสตร์ทันสมัยโดยใช้หลักการของการพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถจะทำให้คน สัตว์ พืช ต้นไม้ จุลินทรีย์ ร่วมกันอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สะอาด อุดมสมบูรณ์ มีความยั่งยืน มีความเอื้ออาทรระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และความเอื้ออาทรระหว่างมนุษย์และสิ่งมีชีวิต รวมทั้งสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติโดยรวมของตัวเอง (ชนวน รัตนวราหะ, 2542)

นิยามของเกษตรอินทรีย์กล่าวไว้ว่า การเกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการผลิตที่มีพื้นฐานอยู่บนการปฏิบัติทางการเกษตรอย่างถูกต้องและเหมาะสม ซึ่งรวมทั้งการปลูกพืชหมุนเวียนที่เหมาะสมการจัดการดิน น้ำ และอื่น ๆ ซึ่งในการปฏิบัติเพื่อผลิตพืชอินทรีย์จะต้องไม่ใช้ปัจจัยการผลิตที่ไม่ใช่วัสดุธรรมชาติ คือไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์และสารเคมีป้องกันศัตรูพืช แต่ใช้วิธีทางชีวภาพและวิธีการการผลิตแบบอินทรีย์ จะเน้นการผลิตที่ยั่งยืน ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งอากาศ ดิน และน้ำ หรือเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และกิจกรรมทางชีวภาพในดิน โดยการจัดการเศษซากพืช และการปลูกพืชตระกูลถั่ว การใช้ปุ๋ยพืชสดและการนำธาตุอาหารในดินกลับมาใช้ใหม่ เรียกว่า เป็นการใช้อย่างมีประสิทธิภาพการผลิตที่ประสานกลมกลืนกันดีระหว่าง ดิน พืช สิ่งแวดล้อม และมนุษย์ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลผลิตที่ได้จะต้องดีที่สุด (สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ, 2542)

เกษตรอินทรีย์ไม่ใช่เกษตรธรรมชาติ (Natural Agriculture) แบบของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งระบบของประเทศญี่ปุ่นโดยเฉพาะของนายยาซาโนบุ ฟูกุโอกะ นักธรรมชาติวิทยา ที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์มาก ได้ทำฟาร์มเกษตรธรรมชาติ โดยมีหลักการใช้คำว่า “ไม่” 4 ตัว คือ “ไม่ไถพรวน” “ไม่ใช้ปุ๋ย” “ไม่ใช้สารป้องกันกำจัดศัตรูพืช” “ไม่กำจัดวัชพืช” โดยหยุดแทรกแซงธรรมชาติโดยสิ้นเชิง กระทำตนเองให้เป็นหนึ่งเดียวธรรมชาติ ซึ่งเกษตรอินทรีย์เองก็มี “4 ไม่” เช่นกัน คือ “ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี”

“ไม่ใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช” “ไม่ใช้สารป้องกันและกำจัดศัตรูพืช” และ “ไม่ใช้ฮอร์โมนกระตุ้นความเจริญเติบโตของพืช” (สรุปผลการอบรมการผลิตอาหารเกษตรอินทรีย์, 2542)

การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินและฐานทางชีวภาพ ควรใช้เศษซากของพืช ปุ๋ยพืชสด และมูลสัตว์ (ถ้านำมาจากภายนอกก็ต้องทำมาจากฟาร์มซึ่งไม่ใช้สารเคมีเช่นกัน) การควบคุมศัตรูพืชควรใช้วิธีชีวภาพ ซึ่งระบบนี้ให้ความสำคัญต่อดินสูงสุด เพราะถือว่าดินเป็นรากฐานสำคัญของเกษตรอินทรีย์ และถือว่าเป็นระบบหนึ่งของเกษตรยั่งยืน

ความหมาย ของเกษตรอินทรีย์

สหพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ (2542) ได้ให้ความหมายของเกษตรอินทรีย์ คือ ระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารและเส้นใย ด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการปรับปรุงบำรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ และนิเวศการเกษตร เกษตรอินทรีย์จึงลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืช และเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์ ในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิต และพัฒนาความต้านทานต่อศัตรูของพืชและสัตว์เลี้ยง หลักการเกษตรอินทรีย์นี้ เป็นหลักการสากลที่สอดคล้องกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม ภูมิอากาศ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นด้วย

เกรียงไกร ก้อนแก้ว (2542) กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์ คือ เกษตรธรรมชาติ เป็นเกษตรที่มีชีวิต ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ เป็นเกษตรที่ทำให้ดิน น้ำ ฟา อากาศ สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากมลพิษ เป็นระบบเกษตรแบบดั้งเดิมของเกษตรกรไทยเรา กล่าวคือ เป็นเกษตรที่เน้นการพัฒนาดิน หรือปรับปรุงดินโดยระบบหรือกระบวนการตามธรรมชาติ อาศัยพลังอำนาจได้ดินเป็นกลไกพัฒนาสภาพแวดล้อม ดินจะพัฒนาในตัวเอง กลายเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์โดยอัตโนมัติ

วิฑูรย์ เลี่ยมจำรูญ (2539) กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์เป็นระบบการผลิตทางการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ การทำเกษตรอินทรีย์อาศัยการปลูกพืชหมุนเวียน เศษซากพืช ซากสัตว์ มูลสัตว์ พืชตระกูลถั่ว ปุ๋ยพืชสด เศษซากเหลือทิ้งต่าง ๆ การใช้ธาตุอาหารจากการผูกพันของหินแร่ รวมทั้งใช้หลักการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีชีวภาพ เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินเป็นแหล่งอาหารของพืช รวมทั้งเป็นการควบคุมศัตรูพืชต่าง ๆ เช่น แมลง โรค และวัชพืช เป็นต้น

ชนวน รัตนวราหะ (2542) ได้สนับสนุนแนวคิดของเกษตรอินทรีย์ไว้ว่า เป็นการเกษตรที่สร้างสรรค์ให้ระบบนิเวศ การเกษตรก่อให้เกิดการผลิตยั่งยืน ปลอดภัยต่อผู้บริโภค อนุรักษ์ และปรับปรุงสภาพแวดล้อม โดยใช้หลักการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพในระบบการเกษตรให้เกิดการผสมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น เศษเหลือของพืชใช้เป็นอาหารสัตว์ ใช้เป็นปุ๋ยของพืชและเป็นอาหารของจุลินทรีย์ที่ช่วยปรับปรุงบำรุงดิน พืชตระกูลถั่วช่วยตรึงไนโตรเจนในรูปของอาหารพืช เป็นต้น

ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ และคณะ (2542) กล่าวว่า การเกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เป็นระบบการผลิตพืชผลทางการเกษตรที่มีพื้นฐานอยู่บนการปฏิบัติทางการเกษตรอย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยคำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และรักษาความสมดุลต่อเนื่องต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งมีการจัดการปลูกพืชหมุนเวียนที่เหมาะสม การจัดการดิน น้ำ ปุ๋ย และอื่น ๆ การปฏิบัติการผลิตพืชผลเกษตรอินทรีย์ อาศัยปัจจัยการผลิตจากวัสดุธรรมชาติ ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ รวมถึงสารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช การผลิตอาหารและผลิตผลในระบบเกษตรอินทรีย์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. เพื่อให้มีการผลิตอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูง มีคุณภาพดี ปราศจากสารเคมีสังเคราะห์หรือสารพิษตกค้าง
2. เพื่อให้มีการจัดการบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ และปรับสภาพดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก สร้างความหลากหลายของพันธุกรรม รักษาสมดุลของแมลงและสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ
3. เพื่อมีการเลี้ยงดูสัตว์ในระบบฟาร์มอย่างมีคุณภาพ ตามเกณฑ์มาตรฐาน
4. เพื่อลดมลภาวะที่เกิดขึ้นน้อยที่สุด เพื่อสิ่งแวดล้อมที่ดี
5. ลดการพึ่งพาพลังงานที่เกิดจากการทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
6. เพื่อช่วยส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สัตว์ป่า และระบบนิเวศของป่าให้ได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และเหมาะสมสำหรับสัตว์ป่าแต่ละประเภท

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เกษตรอินทรีย์ เป็นการเกษตรที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเพื่อความปลอดภัยในสุขภาพ ใช้ซากพืช มูลสัตว์ การปลูกพืชหมุนเวียน แร่ธาตุตามธรรมชาติในการปรับปรุงดิน ผสมผสานกับการกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี หรือสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติช่วยในการควบคุมและทำลายศัตรูพืช

หลักการสำคัญของเกษตรอินทรีย์

เกษตรกรรมอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดต่อ “ดิน” เนื่องจากดินเป็นรากฐานของทุกสิ่งของโอวาร์ด ผู้บุกเบิกเกษตรอินทรีย์ยุคใหม่ ได้วางหลักการเกี่ยวกับการเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ไว้ในหนังสือชื่อ “An Agriculture Testament” 7 ข้อสำคัญ (สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์, 2543) คือ

1. สุขภาพที่ดี เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตทั้งปวงที่อุบัติขึ้นมาบนโลก
2. สุขภาพที่ดีตามกฎหมายข้อที่หนึ่ง ต้องใช้กับทั้งดิน พืช สัตว์ และมนุษย์ โดยสุขภาพที่ดีของสิ่งมีชีวิตดังกล่าว จะเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์ดุจสายโซ่เส้นเดียวกัน
3. ความอ่อนแอและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับห่วงโซ่แรกคือ “ดิน” จะส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อื่นที่อยู่ในลำดับที่สูงกว่า จนกระทั่งถึงมนุษย์ซึ่งยืนอยู่บนสุดของห่วงโซ่แห่งความสัมพันธ์นั้น
4. ปัญหาการระบาดของโรคและแมลงทั้งในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรกรรมสมัยใหม่นั้น คือปัญหาในห่วงโซ่ที่สองและสาม (พืช-สัตว์)
5. ปัญหาเรื่องสุขภาพของคนในสังคมสมัยใหม่ เป็นผลเนื่องมาจากปัญหาความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในห่วงโซ่ที่สองและสาม
6. สุขภาพที่ไม่ดีของพืช สัตว์ และมนุษย์ เป็นผลต่อเนื่องมาจากสุขภาพที่ไม่ดีของดิน ดินเป็นรากฐานของทุกสิ่ง การแก้ไขปัญหาเรื่องสุขภาพโดยการพัฒนาฯ และคิดค้นวิธีการรักษาโรคต่าง ๆ ไม่อาจทำให้สุขภาพดีขึ้น หากละเลยความอุดมสมบูรณ์ของดิน
7. การปรับเปลี่ยนการพัฒนาที่เป็นอยู่ให้ถูกต้อง มิใช่เรื่องยาก เพียงแต่เราสำนึกในปัญหาที่เกิดขึ้น ยอมรับกฎและบทบาทอันซับซ้อนของธรรมชาติ โดยการคืนทุกสิ่งที่เหลือจากการใช้ประโยชน์ให้กับผืนดิน ผสมผสานการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ และไม่ทำการใด ๆ ที่เป็นการรบกวนต่อกระบวนการสะสมธาตุอาหารที่ดำเนินการโดยสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ซึ่งอาศัยในดิน

หลักการที่สำคัญตามมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย โดยสรุปมีดังนี้

1. หลีกเลี่ยงการปลูกพืชเชิงเดี่ยว และมีแผนการชัดเจนในการจัดการไร่นา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต
2. ส่งเสริมการแพร่ขยายชนิดของแมลงที่มีประโยชน์ (ตัวห้ำ ตัวเบียน) เพื่อลดปัญหาการระบาดของโรคแมลงศัตรูพืช
3. เกษตรกรต้องพยายามอย่างเต็มที่ในการป้องกัน และหลีกเลี่ยงการปนเปื้อนของสารเคมีและมลพิษสารอันตรายจากภายนอก
4. หลีกเลี่ยงการปลูกพืชนอกฤดู

5. เลือกใช้พันธุ์พืชที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น และมีความต้านทานต่อโรคและแมลง
6. คัดเลือกและพัฒนาพันธุ์พืชที่มีคุณภาพ รสชาติดี และให้ผลผลิตสูง
7. ปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วยอินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสดอย่างต่อเนื่องให้สม่ำเสมอ และมีการหมุนเวียนใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
8. ควรมีการพัฒนาระบบการผลิตที่พึ่งพาตนเอง ในเรื่องของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารภายในฟาร์ม

ความสำคัญของเกษตรอินทรีย์ต่อเศรษฐกิจ สังคมชนบท และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

เกษตรอินทรีย์มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ สังคมชนบท และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม โดยสรุป ดังนี้ (สรุปผลการอบรมการผลิตอาหารเกษตรอินทรีย์, 2542)

ความสำคัญต่อเศรษฐกิจ

1. ผลผลิต เป็นสินค้าตัวใหม่ของตลาดผู้มีเงิน ทั้งภายในและต่างประเทศ
2. ดินจะมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งด้านเคมี ด้านกายภาพ และชีวภาพเหมาะแก่การเกษตรอย่างยิ่ง เท่ากับเป็นการลดต้นทุนการผลิต สามารถแข่งขันในตลาดได้
3. เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน
4. ประหยัดเงินตราต่างประเทศที่จะใช้ในการนำเข้าปัจจัยการผลิต เพราะสามารถจัดทำเองได้ภายในประเทศ
5. เป็นเกษตรทางเลือกประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้สูง ฯลฯ

ความสำคัญต่อชนบท

1. คุณภาพชีวิตของผู้ผลิตและผู้บริโภคดีขึ้น เพราะได้บริโภคอาหารและผลิตภัณฑ์ที่ไม่มีวัตถุเคมีพิษเจือปน อายุยืนนาน
2. การไม่ใช้สารเคมีในการเกษตร ทำให้สุขภาพพลานามัยดี ไม่เกิดอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการใช้สารเคมี
3. ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ดิน น้ำ อากาศไม่เป็นพิษ คุณภาพชีวิตดี ทำให้สังคมนั้นน่าอยู่น่าอาศัย และมั่นคง ฯลฯ

ความสำคัญต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. เป็นการอนุรักษ์ และฟื้นฟูธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
2. เป็นการสร้างสมดุลทางธรรมชาติ ระหว่างการอนุรักษ์กับการทำมาหากิน ธรรมชาติก็ได้อยู่ได้ เกษตรกรก็สามารถทำมาหากินสร้างความอยู่ดีกินดีได้

3. ไม่มีมลภาวะในดิน น้ำ และอากาศ

ซึ่งในความเป็นจริง การทำเกษตรอินทรีย์ให้ได้ผลดี ควรจะมองในลักษณะองค์รวม คือให้ความสำคัญกับทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อจะก่อให้เกิดการบูรณาการอย่างสมดุล

3. พัฒนาการและปัญหาของภาคเกษตร

เศรษฐกิจสังคมไทย สมัยพันกว่าปีถึงประมาณสองร้อยปีที่แล้ว เป็นเศรษฐกิจการเกษตรที่ผลิตแบบพึ่งตนเองตามธรรมชาติ หรือเศรษฐกิจพอเพียง มีอาหารการกินและปัจจัยที่จำเป็นสนองความต้องการของสมาชิกได้ดีพอสมควร เพราะธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ประชากรมีไม่มาก การจัดการทางเศรษฐกิจสังคมมีรูปแบบง่าย ๆ มีกฎระเบียบ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข จะมีปัญหาบ้างก็เวลาเกิดสงคราม เกิดอุบัติเหตุภัยและโรคระบาด หรือการข่มเหงรังแกของผู้มีอำนาจ แต่สภาพชีวิตประชาชนโดยทั่วไปมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ประชาชนไม่ได้ยากจน ขาดแคลนปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ

เมื่อไทยเริ่มรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อขายหากำไร สภาพเศรษฐกิจและสังคมของไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ จากการทำการเกษตรและการผลิตเพื่อใช้เป็นการผลิตเพื่อขายทั้งเกษตรและอุตสาหกรรม มีการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการลงทุนผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ทำให้ประชาชนมีสินค้าและบริการใช้มากขึ้น แต่ก็ทำให้ทรัพยากรถูกทำลาย สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมลง วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเป็นแบบชุมชนเมืองที่ภาคอุตสาหกรรม การค้า การบริการ เจริญเติบโตมากกว่าภาคเกษตร

ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรม ประชาชนต้องพึ่งพาเงิน ระบบตลาด การลงทุน และการค้ากับต่างชาติมากขึ้น การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจการเมืองภายใต้ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมแบบผูกขาดและค่อยพัฒนาเป็นไปอย่างไม่สมดุลและไม่ทั่วถึง ทำให้ภาคเกษตรกรรมหรือภาคชนบทกลายเป็นภาคล้าหลัง ประชาชนยากจนขาดความรู้ ขาดอำนาจต่อรองและขาดทักษะสำหรับชีวิตเศรษฐกิจสมัยใหม่ กลายเป็นผู้เสียเปรียบ และผู้ด้อยโอกาสในสังคม วิถีชีวิตและสถาบันครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ขาดความรักขาดความอบอุ่นมากขึ้น สภาพการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้รัฐบาลควรทบทวนนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทยใหม่ เพื่อที่จะได้หาแนวทางแก้ไขและพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของไทยไปในทางที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ดีขึ้นอย่างแท้จริง

ปัญหาของภาคเกษตรและภาคชนบท

คนไทยส่วนใหญ่ราวร้อยละ 75-80 ยังอยู่นอกเขตเทศบาลหรืออยู่ในชนบท แม้ว่า การพัฒนาประเทศในรอบ 40-50 ปีที่ผ่านมา จะทำให้สัดส่วนของแรงงานภาคเกษตรในปัจจุบันลดลงเหลือ ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของแรงงานทั้งหมด และคนในชนบทต้องพึ่งรายได้จากอาชีพเสริมอย่างอื่น นอกจากการทำเกษตรมากขึ้น แต่ชนบทก็ยังเป็นแหล่งพำนักของครอบครัวของคนส่วนใหญ่ ในประเทศ

ปัญหาของชาวชนบท โดยทั่วไปทั้งที่เป็นเกษตรกรและแรงงานรับจ้าง ประกอบด้วย ปัญหารายได้ต่ำ เมื่อเทียบกับต้นทุนและค่าครองชีพ ปัญหาความด้อยประสิทธิภาพในการผลิต ซึ่งมี ผลกระทบต่อผลผลิตและรายได้ ปัญหาการได้รับบริการโครงสร้างพื้นฐานจากรัฐ เช่น การสาธารณสุข การศึกษา การชลประทาน และการพัฒนาปรับปรุงอาชีพ ค่อนข้างน้อย **ปัญหาหลัก** ของชาวชนบท คือ **ปัญหาความยากจน** เพราะความยากจนก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา มากมาย เช่น ปัญหาการไม่มีเงินทุนจะศึกษาเล่าเรียน หรือส่งลูกให้ได้รับการศึกษาสูง ปัญหา การไม่มีเงินปรับปรุงการผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ปัญหาการไม่มีอำนาจต่อรอง ไม่มีสิทธิ ไม่มีเสียง ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่าเทียมคนที่มีฐานะ และการศึกษาดีกว่า ฯลฯ

เมื่อกล่าวถึงปัญหาความยากจนของชาวชนบท จึงมักจะหมายถึง ชาวชนบทส่วนใหญ่ ที่เป็นชาวนาชาวไร่ขนาดกลางและขนาดย่อม ชาวนาผู้เช่า และชาวนารับจ้าง การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยภาครัฐและเอกชน เท่าที่ทำกันมา มีผลให้เกษตรกรในเขตชลประทาน หรือในเขตที่ปลูกพืชไร่ พืชสวน ที่สามารถขายได้ราคาดี ส่วนหนึ่งมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นบ้าง แต่คนที่มีฐานะดีในชนบท ส่วนใหญ่ไม่ได้รวยจากการทำเกษตรโดยตรง แต่มาจากการขายที่ดินบ้าง การค้าขายอื่น ๆ การมี ที่ดินให้เช่า การปล่อยเงินกู้กินดอกเบี้ย การมีรถแทรกเตอร์ไว้รับจ้างไถ ฯลฯ แต่ก็เป็นคนส่วนน้อย เช่น เป็นเจ้าของโรงสี เจ้าของร้านค้า ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เป็นต้น

ชาวชนบทในภูมิภาคต่างก็มักมีปัญหาบางอย่างที่แตกต่างกัน เช่น **ภาคกลาง** มีปัญหา ชาวนาผู้เช่ามาก ปัญหาการเป็นหนี้สินสูง เพราะต้องทำการเกษตรแบบสมัยใหม่ ใช้ทุนมาก ฟาร์มมี ขนาดแตกต่างกันสูง ฟาร์มเล็กได้ผลตอบแทนต่ำกว่าฟาร์มใหญ่มาก มีปัญหาชาวนาไม่มีที่ดินต้องเป็น แรงงานรับจ้างมาก **ภาคเหนือ** มีปัญหาชาวนาผู้เช่ารองจากภาคกลาง และมีปัญหาเรื่องที่ทำกินมี ขนาดเล็กไม่ค่อยจะพอกิน ยกเว้นแต่ในเขตชลประทานที่ปลูกพืชได้ปีละหลายครั้ง แต่มีปัญหา ต้นทุนสูง มีปัญหาหนี้สินพอ ๆ กับภาคกลาง **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** มีปัญหาที่ดินขาดความอุดม สมบูรณ์ ขาดแคลนน้ำ ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ปลูกพืชได้ปีละครั้ง มีปัญหาหนี้สิน ขาดแคลนเงินลงทุน และ

ขาดแคลนความรู้ด้านการจัดการฟาร์ม ภาคใต้ มีพื้นที่ทำกินจำกัด ราคาขาย ปาล์มน้ำมัน ผลไม้ ไม่แน่นอน การประมงเริ่มมีปัญหาจากการที่เรือขนาดใหญ่ทำลายทรัพยากรมากเกินไป ทำให้เรือประมงขนาดเล็กจับปลาได้ลดลง

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรทุกภาคก็มมีปัญหาหลายอย่างที่ เป็นปัญหาร่วมกัน ทำให้พอ จะกล่าวถึงสภาพปัญหา สาเหตุ และทางแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกรโดยส่วนรวมได้ อย่างน้อย 4 ประการ (วิทยากร เชียงกูล, 2550) คือ

1. ปัญหาสภาพแวดล้อมธรรมชาติถูกทำลาย และความด้อยประสิทธิภาพในการผลิต

สภาพแวดล้อมธรรมชาติ ไม่ว่าจะในเรื่องคุณภาพดิน ปริมาณน้ำ การขยายพื้นที่เพาะปลูก ล้วนมีข้อจำกัดหรือเสื่อมโทรมได้ยิ่งเมื่อมนุษย์ทำการผลิตเพื่อการค้าอย่างไม่ระมัดระวังผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ก็ยิ่งทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายรวดเร็วยิ่งขึ้นดังจะเห็นได้ว่า หลังจากการตัดไม้ทำลายป่า หักล้างถางพง ทำเป็นไร่ข้าวโพด นาข้าว และพืชไร่อื่น ๆ ในทุกภูมิภาค ในรอบสี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา ทำให้แหล่งต้นน้ำลำธารเสียหาย แหล่งน้ำตื้นเขิน พื้นผิวดินถูกชะล้างพังทลายคงดูดซับปุ๋ยไป คุณภาพดินแยลง ระบบนิเวศวิทยาเกิดความไม่สมดุล ทำให้เกิดปัญหาผลผลิตต่ำ เกิดความเสียหายจากภัยน้ำท่วม และภัยแล้งได้บ่อยขึ้น ตามมา

ประเทศไทยมีฝนตกมาก แต่เรา ยังไม่ได้พัฒนาการกักเก็บน้ำ และการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพมีผลให้เกษตรกรร้อยละ 80 ของทั้งประเทศ ต้องพึ่งน้ำฝนเป็นหลัก พึ่งระบบชลประทานได้น้อยมาก ทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ และผลผลิตที่ได้แต่ละปีไม่มีความแน่นอน

รัฐบาลยังให้บริการด้านส่งเสริมประสิทธิภาพการผลิต เช่น แก้ปัญหาเรื่องน้ำ ส่งเสริมพืชพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง การใช้ปุ๋ย การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การรู้จักการจัดการฟาร์ม การจัดการเรื่องสหกรณ์ ฯลฯ แก่เกษตรกรส่วนใหญ่ได้น้อยมาก บริการที่รัฐจัดให้ เช่น การกระจายสิทธิในการถือครอง หรือการปฏิรูปที่ดิน การให้การศึกษาคู่มือ และการให้กู้ยืมผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ตลอดจนโครงการการสร้างงานในชนบท และโครงการพัฒนาชนบทต่าง ๆ ให้กระเตื้องขึ้น ยังไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาค่าความด้อยประสิทธิภาพในการผลิตของเกษตรกรส่วนใหญ่ได้อย่างจริงจัง เพียงแต่ช่วยผ่อนหนักเป็นเบาได้ในบางพื้นที่ ในบางเรื่องเท่านั้น

การเพิ่มขึ้นของปริมาณผลผลิตของพืชผลส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะมันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ฝ้าย และข้าว ในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา มาจากการขยายพื้นที่เพาะปลูก มากกว่าการเพิ่มผลผลิตต่อไร่ ปัจจุบันป่าถูกทำลายไปมากจนเหลือพื้นที่ป่าเพียงราว 25 % ของพื้นที่ทั้งประเทศ เราไม่อาจที่

จะปล่อยให้การขยายพื้นที่เพาะปลูกได้เหมือนก่อนแล้ว ดังนั้นทางออกจึงต้องอยู่ที่การเพิ่มผลผลิตต่อไร่ โดยการรู้จักใช้ทรัพยากรดินและน้ำให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ปัญหาการเสียเปรียบในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต

สาเหตุที่ทำให้เกษตรกรยากจนที่สำคัญ คือ สาเหตุที่มากจากการเสียเปรียบในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิต กล่าวคือ เกษตรกรต้องเป็นหนี้สิน มีภาระเรื่องต้องจ่ายดอกเบี้ย บางส่วนต้องเสียค่าเช่าที่ดิน และโดยรวมแล้ว เสียต้นทุนในการผลิตสูงและขายพืชผลได้ราคาต่ำ เกษตรกรต้องเสียต้นทุนในการผลิตสูง เนื่องจากพวกเขาส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของหรือผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน เงินทุน รถแทรกเตอร์ รถบรรทุก ยุ้งฉาง รวมทั้งเป็นเพราะอุปกรณ์วัตถุดิบในการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคมีราคาสูงขึ้นตลอดมา เนื่องจากการส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุตสาหกรรมและเชื้อเพลิงที่สั่งเข้าจากต่างประเทศ ผู้ผลิต ผู้ขาย มีอำนาจต่อรองสูงกว่าเกษตรกร

เกษตรกรทั่วประเทศราวร้อยละ 25-30 เป็นผู้เช่าทั้งหมด หรือบางส่วนการเช่าอาจจะต้องเสียเงินสด หรือเสียค่าเช่าเป็นส่วนแบ่งพืชผลประมาณ 1 ใน 3 ถึงครึ่งหนึ่งของผลผลิต โดยที่ผู้เช่าต้องลงทุนเองทุกอย่าง การที่เกษตรกรไม่มีที่ดินของตนเองหรือมีไม่พอ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น เพราะเกษตรกรผู้เช่าต้องถูกแบ่งรายได้หรือผลผลิตไปเป็นสัดส่วนค่อนข้างสูง

ปัญหาการขาดแคลนปัจจัยการผลิตที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่องเงินทุน เกษตรกรกว่าร้อยละ 80 ไม่มีเงินทุนสำหรับการลงทุนทำการผลิต เพราะว่าการผลิตสมัยใหม่ต้องใช้เงินลงทุนมากกว่าสมัยก่อน คือ ต้องจ่ายเพื่ออุปกรณ์การผลิตและวัตถุดิบ เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง น้ำมันเชื้อเพลิง หรือค่าเช่ารถแทรกเตอร์ ค่าจ้าง ฯลฯ เกษตรกรจึงมักเป็นหนี้ เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินหรือใบแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินต้องกู้จากนายทุนเงินกู้เอกชน หรือพ่อค้าเกษตรที่มีฐานะ ต้องเสียดอกเบี้ยสูงมาก ระหว่างร้อยละ 2-5 ต่อเดือน หรือร้อยละ 24-60 ต่อปี สำหรับคนที่กู้จากสถาบันการเงิน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือสหกรณ์การเกษตรได้ ก็จะต้องเสียดอกเบี้ยต่ำลงมาหน่อย แต่คิดเทียบกับรายได้แล้ว พวกเขาก็ต้องเสียดอกเบี้ยเป็นเงินจำนวนมากอยู่ดี

เกษตรกรที่เป็นหนี้ส่วนใหญ่กู้ระหว่างครัวเรือนละ 10,000-100,000 บาท ทำให้แต่ละฤดูการผลิตต้องเสียดอกเบี้ยเป็นเงินค่อนข้างมาก บางรายก็จ่ายดอกเบี้ยเป็นผลผลิต ทั้งนี้ทำให้เกษตรกรถูกแบ่งรายได้ไป และยากจนลง บางรายถ้าเอาที่ไปจำนองจำนำกับนายทุนเงินกู้ และเกิดฝนแล้งปลูกพืชผลไม่ได้ผลหรือพืชผลมีราคาตกต่ำ หรือบริหารจัดการไม่ดี ไม่มีรายได้เพียงพอที่จะใช้หนี้ ก็ต้องสูญเสียที่ดินไป หรือขายที่ดินเพื่อใช้หนี้ตัวเองไป แล้วออกหาที่บุกเบิกใหม่ที่อยู่ลึกหรือไกลออกไป สร้างปัญหาการทำลายป่าขึ้นมาอีก

การเสียเปรียบในระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตที่สำคัญที่สุด คือ การเสียเปรียบในเรื่องการขายพืชผลได้ราคาต่ำ แต่ต้องซื้อปัจจัยการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาสูง เพราะเกษตรกรขาดแคลนทุนทรัพย์ ความรู้ในเรื่องการจัดการด้านตลาด จึงมีอำนาจต่อรองในการซื้อขายน้อยกว่าพ่อค้า ซึ่งมีทุน มีความรู้ และการรวมตัวกันมากกว่าเกษตรกร

การที่เกษตรกรขายพืชผลได้ราคาต่ำมีหลายสาเหตุ ในสมัยก่อนชาวนาจะขายข้าวได้ราคาต่ำกว่าราคาในตลาดโลกมาก เพราะรัฐบาลใช้มาตรการเก็บภาษีการส่งออกข้าวสูง ซึ่งพ่อค้าก็ผลักดันให้ชาวนาอีกต่อหนึ่ง แม้ในสมัยหลังคือรัฐบาลจะเลิกการเก็บภาษีพรีเอมข้าว แต่ก็ยังมีมาตรการเก็บภาษีส่งออกพืชผล มาตรการกำหนดโควตาการส่งออก ฯลฯ ซึ่งเป็นต้นทุนที่พ่อค้าคงผลักดันให้กับเกษตรกรได้อยู่นั่นเอง

เกษตรกรไทยในปัจจุบันยังขายพืชผลได้ราคาต่ำกว่าราคาส่งออก หรือราคาที่ผู้บริโภคในเมืองซื้อจากพ่อค้า เพราะกลไกการตลาดยังมีลักษณะการค้าผูกขาดแบบรวมกลุ่มในระดับพ่อค้าส่งออกและพ่อค้าขายส่งในระดับท้องถิ่น แม้จะมีพ่อค้าหลายคน แต่ในหลายท้องที่พ่อค้าก็มีการรวมตัวกัน แบ่งเขตรับซื้อพืชผล ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องขายให้กับพ่อค้าเจ้าประจำ ถ้าไม่ขายก็ไม่รู้จะไปขายใคร ที่สำคัญคือ พ่อค้ามักจะให้กู้หนี้ยืมสินมาก่อน ทั้งในรูปเงินและของเป็นการผูกมัดให้เกษตรกรต้องเอาพืชผักมาขายให้เพื่อหักหนี้ ซึ่งในกรณีเช่นนี้ เกษตรกรก็มักจะถูกเรียกเก็บดอกเบี้ยสูงกว่าปกติ

รัฐบาลมีนโยบายประกันราคาข้าวหรือพุงราคาข้าวอยู่บ้าง แต่มักมีงบประมาณและกลไกที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงมักจะล่าช้าไม่ทันการ และรับซื้อข้าวในราคาประกันได้เพียงบางท้องที่หรือจากเกษตรกรบางกลุ่มเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว ยังมีปัญหาอื่นอีกมากมาย เช่น จ่ายเงินช้า หรือเจ้าหน้าที่ร่วมมือกับเจ้าของโรงสีกำหนดเกรดข้าวที่เกษตรกรขายได้ให้ต่ำลงหรือหักสิ่งเจือปนเกินร้อยละ 2 ถึง ทำให้เกษตรกรได้ราคาต่ำกว่าที่ควรได้ เจ้าหน้าที่บางส่วนร่วมมือกับเจ้าของโรงสีซื้อเฉพาะข้าวของโรงสี ดังนั้น โครงการประกันราคาข้าวจึงไม่สามารถช่วยชาวนาส่วนใหญ่ได้

ปัญหาอื่นที่ทำให้เกษตรกรขายพืชผลได้ราคาต่ำคือ ปัญหาเรื่องกรรมนาคม หมู่บ้านที่ยิ่งไกลยิ่งถูกกดราคาพืชผลมาก เพราะพ่อค้าอ้างว่าต้องเสียค่าน้ำมันเชื้อเพลิงสูง การรวมตัวกันเพื่อรวบรวมพืชผลมาขายที่ตลาดในเมืองก็ทำได้ยาก เพราะค่าใช้จ่ายสูง และการไม่มีแหล่งรับซื้อ ไม่มีตลาดกลางที่เกษตรกรจะมีอำนาจต่อรองได้เพิ่มขึ้น

นอกจากจะขายพืชผลได้ราคาต่ำ เกษตรกรยังต้องซื้อปัจจัยการผลิต และเครื่องอุปโภคบริโภคจากพ่อค้าในราคาที่สูงกว่าที่ขายกันในตลาดกรุงเทพฯ และต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นทุกปี รายจ่ายในการผลิตที่สำคัญ คือ ค่าจ้างไถ เนื่องจากเกษตรกรสมัยใหม่จำเป็นต้องว่าจ้างให้คนที่

รถแทรกเตอร์มาให้ ค่าจ้างไถค่อนข้างสูง เพราะว่าแทรกเตอร์มีราคาสูง น้ำมันเชื้อเพลิงราคาสูง และดอกเบี๋ยสูง ผู้ที่ลงทุนซื้อแทรกเตอร์ก็ต้องการผลกำไร หลายคนใช้วิธีซื้อผ่อนส่ง และมารับจ้างไถให้คนอื่น จึงมีการเอากำไรกันเป็นทอด ๆ

ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่ต้องซื้อหากันมากพอสมควร คือ ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช ซึ่งมีแนวโน้มที่เกษตรกรจะใช้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ คนที่ใช้มากคือคนที่ปลูกพืชไร่ เช่น ถั่ว พริก ฝ้าย

รายการที่สำคัญอีกอันหนึ่งของเกษตรกร คือ การว่าจ้างแรงงาน เพราะในบางช่วงฤดูการผลิตแรงงานไม่พอ แม้ว่ารายจ่ายส่วนนี้ถ้าคิดเทียบกับงานเฉลี่ยรายวันแล้วก็ไม่สูงนัก และเป็น การจ่ายกันเองในหมู่เกษตรกร แต่เมื่อเกษตรกรต้องผลิตเพื่อขายและต้องเสียเปรียบในเรื่องการขายพืชผลได้ราคาต่ำ การจ่ายค่าจ้างก็กลายเป็นภาระอันหนึ่งในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบการค้าที่ซ้ำเติมให้เกษตรกรขนาดย่อมได้ส่วนแบ่งจากการทำงานลดลง

3. ปัญหาการไม่ได้รับบริการจากรัฐอย่างมีคุณภาพเพียงพอ

ชาวชนบทส่วนใหญ่ไม่ได้รับบริการด้าน การจัดการศึกษา การพัฒนาอาชีพ แหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำ บริการด้านการแพทย์การสาธารณสุข สาธารณูปโภค โดยเฉพาะเรื่องน้ำประปา หรือน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคบริโภคอย่างมีคุณภาพพอเพียง การบริหารจัดการแก้ปัญหา และพัฒนาชนบท ซึ่งถูกกำหนดไปจากราชการส่วนกลางก็ล่าช้า ไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะแก้ปัญหาและสนองความต้องการของชาวชนบทได้ การจะระดมให้ชาวชนบทมาช่วยพัฒนาท้องถิ่นก็ทำได้ยาก เพราะพวกเขาอาจจน ขาดความรู้และถูกปิดกั้นโอกาสไม่ให้อำนาจจัดการใช้งบประมาณและทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาด้วยตัวของเขาเองมาช้านาน

4. ปัญหาการดำเนินงานและการใช้ชีวิตอย่างไม่ค่อยมีประสิทธิภาพของชาวชนบทเอง

ชาวชนบทยากจน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาทำให้ตัวเองต้องยากจนลงอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ในด้านการทำการเกษตรนั้น เกษตรกรยังขาดความรู้ความเฉลียวฉลาดในการจัดการบริหารทำฟาร์มอยู่มาก เพราะพื้นความรู้ต่ำ และพ่อแม่หรือตัวเองเคยทำนาทำไร่แบบง่าย ๆ เพื่อเลี้ยงชีพมาก่อน ยังไม่มีประสบการณ์การจัดการฟาร์มแบบสมัยใหม่ ซึ่งต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพและผลกำไรเป็นหลักมากกว่าความสะดวกสบายแบบเคยทำมา อย่างไรก็ตามก็ทำไปอย่างนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจติดตามราคาพืชผล เทคนิคใหม่ ๆ และปัญหาที่สำคัญคือ บริหารการใช้เงินไม่เป็น เช่น เมื่อกู้เงินมาได้ก้อนหนึ่ง หรือขายที่ดินได้ แทนที่จะนำไปใช้ลงทุนเพื่อให้เกิดดอกผลทั้งหมด ก็มักจะนำส่วนหนึ่งไปใช้ในการบริโภค ในการจัดงานพิธีต่าง ๆ อย่างฟุ่มเฟือย หรือซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า รถมอเตอร์ไซด์ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของ

การโฆษณาสินค้าทางวิทยุโทรทัศน์ที่แพร่หลายสู่ชนบทอย่างแพร่หลาย ทำให้พวกเขาต้องยิ่งยากจน เป็นหนี้สินมากขึ้น

ชาวชนบทยังยากจน เพราะใช้จ่ายในเรื่อง เหล้า บุหรี่ การเล่นเกมเตตอรี เล่นหวยมึต การพนัน การทำบุญ และการบันเทิงค่อนข้างสูง เพื่อเทียบกับรายได้ของพวกเขา การที่ชาวชนบทต้อง ใช้จ่ายในเรื่องเหล่านี้มากเป็นผลมาจากวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม เช่น ความเครียดที่เพิ่มขึ้น เพราะ การต้องทำงานหนัก ปากกัดตีนถีบ รายได้ไม่แน่นอนทำให้คนบางคนหาทางออกที่ไม่สร้างสรรค์ เช่น ติดเหล้า บุหรี่ เล่นการพนัน ยาบ้า ฯลฯ เพิ่มขึ้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปัญหาสำคัญความด้อยพัฒนาด้านหลังของประเทศไทยที่ สำคัญ ๆ มาจากความรู้และประสิทธิภาพการผลิตของประชาชนทั้งในภาคเกษตร และภาคนอก การเกษตรยังต่ำ และปัญหาด้านการกระจายทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งจะต้องหาทางแก้ไขและ พัฒนาทั้งสอง ด้านควบคู่กันไป แนวทางแก้ไขที่สำคัญ คือ การยกระดับพัฒนาคนส่วนใหญ่ให้มี ความรู้ ทักษะ จิตสำนึกทางสังคมเพิ่มขึ้น รู้จักร่วมมือกันแก้ไข และพัฒนาเศรษฐกิจสังคมอย่างมี ประสิทธิภาพ ให้สังคมเจริญเติบโตก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืนมากขึ้น โดยจะต้องพยายาม ปฏิรูปทั้งทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมทั้งการปฏิรูปที่ดิน ปฏิรูปเกษตรกรรม ปฏิรูปการคลัง ปฏิรูปการเมือง และปฏิรูปการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นธรรม ประสิทธิภาพการเห็นการณ์ไกล ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

4. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับตำบลมาบโป่ง และศูนย์เรียนรู้ การเกษตรพอเพียงตำบลมาบโป่ง

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับ ตำบลมาบโป่ง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี

ตำบลมาบโป่ง เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ของอำเภอค่อนข้างมาได้เล็กน้อย มีระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 6 กิโลเมตร และห่างจาก ศาลากลางจังหวัดชลบุรี ประมาณ 15 กิโลเมตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ	จรด ตำบลพานทอง	อำเภอพานทอง	จังหวัดชลบุรี
ทิศใต้	จรด ตำบลหนองหงษ์	อำเภอพานทอง	จังหวัดชลบุรี
ทิศตะวันออก	จรด ตำบลหนองขยาด	อำเภอพานทอง	จังหวัดชลบุรี
ทิศตะวันตก	จรด ตำบลหนองกะขะ	อำเภอพานทอง	จังหวัดชลบุรี

เขตการปกครอง

ตำบลมาบโป่ง แบ่งออกเป็น 10 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านมาบโป่ง
- หมู่ที่ 2 บ้านหนองแซ่แว่น
- หมู่ที่ 3 บ้านท้ายเข็ด
- หมู่ที่ 4 บ้านหนองกระดี
- หมู่ที่ 5 บ้านหนองกระทุ่มนอก
- หมู่ที่ 6 บ้านไร่
- หมู่ที่ 7 บ้านฟากห้วย
- หมู่ที่ 8 บ้านหนองนกสูก
- หมู่ที่ 9 บ้านอ้อมแก้ว
- หมู่ที่ 10 บ้านป่า

จำนวนพื้นที่-ประชากร

(หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10 อยู่ในเขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง)

หมู่ ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนพื้นที่		จำนวนประชากร				
		ไร่	ตร. / กม.	ครัว เรือน	ชาย	หญิง	รวม	เฉลี่ยคน / ตร.กม.
1	บ้านมาบโป่ง	2,738	4,381	321	411	426	837	191.05
2	บ้านหนองแซ่แว่น	2,560	4,096	277	345	367	712	173.82
3	บ้านท้ายเข็ด	2,130	3,408	201	365	381	746	218.89
4	บ้านหนองกระดี	2,267	3,627	115	250	270	520	143.36
5	บ้านหนองกระทุ่มนอก	3,114	4,982	78	162	153	315	63.22
8	บ้านหนองนกสูก	1,524	2,438	624	446	486	932	382.28
9	บ้านอ้อมแก้ว	1,643	2,629	215	233	282	515	195.89
10	บ้านป่า	980	1,568	102	218	207	425	271.04
	รวม	16,956	27,129	1,933	2,430	2,572	5,002	1,639.55

(หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 อยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลหนองตำลึง)

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร			
		ชาย	หญิง	รวม	ครัวเรือน
6	บ้านไร่	1,006	1,058	2,064	739
7	บ้านปากห้วย				

ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อระหว่าง องค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง อำเภอพานทอง และ จังหวัดชลบุรี มีรายละเอียด ดังนี้

1. ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 315 (ถนนชลบุรี-พนัสนิคม) จากอำเภอเมืองชลบุรี ถึง องค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง เป็นระยะทาง ประมาณ 16 กิโลเมตร
2. ทางหลวงจังหวัด หมายเลข 3127 (ถนนพานทอง-หัวไผ่) จากองค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง ถึงที่ว่าการอำเภอพานทอง เป็นระยะทาง ประมาณ 6 กิโลเมตร

การจราจร

1. มีถนนสายหลัก คือ ถนนสุขประยูร
2. มีถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก 25 สาย
3. มีถนนลาดยางในพื้นที่ 6 สาย
4. มีถนนลูกรัง 21 สาย

การประปา

1. จำนวนครัวเรือนที่มีน้ำประปาใช้ 913 ครัวเรือน
2. หน่วยงานเจ้าของกิจการประปา คือ กรมอนามัย อบต. มาบโป่ง
3. น้ำประปาที่ใช้ 20,288 ลบ.ม. / วัน

ไฟฟ้า

1. มีไฟฟ้าใช้ 954 ครัวเรือน
2. มีไฟฟ้าสาธารณะ 80 จุด

การสื่อสาร

1. จำนวนโทรศัพท์สาธารณะในเขตพื้นที่มีทั้งหมด 8 แห่ง
2. ในเขต อบต. มีระบบเสียงตามสายให้บริการประชาชนในพื้นที่ครอบคลุม ร้อยละ 70

ของพื้นที่

ลักษณะการใช้ที่ดิน

1. พื้นที่พักอาศัย 5,972 ไร่
2. พื้นที่เกษตรกรรม 10,458 ไร่
3. พื้นที่พาณิชยกรรม 85 ไร่
4. พื้นที่หน่วยงานรัฐ 1 ไร่
5. พื้นที่ตั้งสถานที่ศึกษา 3 ไร่
6. พื้นที่ว่าง 437 ไร่

ด้านเศรษฐกิจ

อาชีพในเขตพื้นที่

เดิมประชาชนยึดอาชีพทางด้านเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกพืชผัก และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ สุกร เป็ด ไก่ และปลา เป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพรอง ได้แก่ การจักสาน เป็นต้น

สำหรับอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม มีโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง ได้แก่ โรงงานชุบสังกะสี โรงงานผลิตตุ๊กตา โรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วก็เป็นอาชีพรับจ้างทั่วไป ค้าขาย และประกอบธุรกิจส่วนตัว

ปัจจุบันประชากรส่วนหนึ่งเลิกอาชีพด้านเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนา เนื่องจากประสบปัญหาในด้านผลผลิตซึ่งผลิตได้น้อย และราคาต่ำ ประกอบกับมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมาก ประชากรโดยเฉพาะในวัยแรงงานจะสมัครเป็นคนงานในโรงงานเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ จนอาจกล่าวได้ว่า ในตำบลมาบโป่ง มีงานให้ทำเสมอ สำหรับผู้ที่ต้องการทำงาน

หน่วยธุรกิจ

1. ปั้มน้ำมัน 2 แห่ง
2. โรงงานอุตสาหกรรม 17 แห่ง
3. โรงสี 4 แห่ง

ผลิตภัณฑ์มวลรวม

องค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง ได้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ เพื่อสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้กับชุมชน โดยการนำเอาทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบ คุณภาพ จุดเด่น เป็นที่ต้องการของตลาด โดยดำเนินโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ อาทิเช่น การเลี้ยงนกเลิฟเบิร์ด การเพาะเห็ดฟาง เป็นต้น

ด้านสังคม

ลักษณะครอบครัว

ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว มักอยู่รวมกลุ่มกันตามพื้นที่ทำกินของเกษตรกร บางส่วนกระจายอยู่ตามแนวเส้นทางคมนาคม ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยและคนเชื้อสายจีน

การศึกษา

1. โรงเรียนประถมศึกษา 1 แห่ง
2. โรงเรียนมัธยมศึกษา - แห่ง
3. โรงเรียนอาชีวศึกษา - แห่ง
4. โรงเรียน / สถาบันชั้นสูง - แห่ง
5. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน / หอสมุดประชาชน 3 แห่ง

2. ข้อมูลเกี่ยวกับ โครงการศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง ตำบลมาบโป่ง

แนวคิดของโครงการ

ศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง เป็นสถานที่ฝึกทักษะความชำนาญด้านการเกษตรที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้และฝึกทักษะความชำนาญที่เหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง ควบคู่ไปกับการทำความเข้าใจแนวทางการเศรษฐกิจพอเพียง โดยพัฒนาฟาร์มสาธิต / แปลงเรียนรู้ต่างๆ ที่มีในชุมชน ให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางการเกษตร โดยเน้นให้นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรผู้รับผิดชอบตำบล เป็นผู้จัดการศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง ด้านการบริหารจัดการ การวิเคราะห์และวางแผนฟาร์ม การจัดทำบัญชี การดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ ภายใต้เทคโนโลยีการผลิตและการจัดการที่เหมาะสมตามแผนการผลิต เพื่อให้ได้ผลผลิตมีคุณภาพ ตรงกับความต้องการของตลาด โดยใช้เวทีชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะของโรงเรียนเกษตรกรในการถ่ายทอดความรู้เพื่อให้เกษตรกรได้มาเรียนรู้ร่วมกัน และนำไปปฏิบัติในฟาร์มของตนเองเพื่อผลิตอาหารหลากหลายชนิด บริโภคอย่างเพียงพอในครอบครัวและชุมชน และสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัวได้ หากเกิดอุปสรรคปัญหา ก็แนะนำให้มาพูดคุยและหาแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมกัน รวมทั้งร่วมวางแผนการพัฒนาชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เป็นจุดเรียนรู้ด้านการเกษตร ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. เพื่อให้เกษตรกรได้รับความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติได้ เพื่อผลิตอาหารหลากหลายชนิดบริโภคอย่างเพียงพอในครอบครัวและชุมชน และสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัวในอนาคต

เป้าหมายการฝึกอบรม

1. สถานที่ ศูนย์หลัก ตำบลมาบโป่ง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี
2. เกษตรกรได้รับความรู้ จากศูนย์หลัก 50 ราย ตามกิจกรรมที่เลือกฝึกอบรม และสามารถขยายเป็นศูนย์เครือข่ายต่อไปได้

กิจกรรม

ศูนย์หลักของตำบลมาบโป่ง ใช้แปลงเรียนรู้หนึ่งตำบลหนึ่งฟาร์มและจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งมีกิจกรรมดังนี้

1. การส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี
2. การปลูกผักปลอดสารพิษ
3. การเพาะเห็ดฟางในโรงเรือน
4. การปลูกแก้วมังกร
5. การปลูกกล้วยน้ำหว้าทดแทนการปลูกอ้อยโรงงาน
6. การปลูกต้นลิลาวดี
7. การทำซอสพริก
8. การทำปุ๋ยน้ำชีวภาพ
9. การเลี้ยงปลาจระเม็ดน้ำจืด
10. การเลี้ยงนกเลิฟเบิร์ด
11. การวางระบบน้ำแบบสปริงเกอร์

วิธีการดำเนินงาน

1. ชี้แจงทำความเข้าใจโครงการให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ
2. จัดทำหลักสูตรในการเรียนรู้ (เอกสารวิชาการ วิชาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง และวิชาการเฉพาะเรื่อง)
3. วิธีการดำเนินงานศูนย์เรียนรู้ (ศูนย์หลัก/ศูนย์เครือข่าย)
  - คัดเลือก แปลง/ฟาร์มที่มีศักยภาพ และมีความพร้อม
  - อบรมเกษตรกร ผู้เข้าร่วมโครงการ

- จัดทำข้อมูลประจำศูนย์ฯ/สื่อสำหรับการถ่ายทอดความรู้
  - จัดกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะของโรงเรียนเกษตรกร (เวทีเรียนรู้)
4. การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
  5. ประเมินผล
  6. ติดตามนิเทศงาน ตามระบบส่งเสริมการเกษตร
  7. รายงานผลการดำเนินงาน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีการพัฒนาแปลงเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง เพื่อให้เกษตรกรมีสถานที่เรียนรู้และฝึกอาชีพทางการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง (สามารถพัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนได้ในอนาคต)
2. เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเวทีเรียนรู้ เพื่อพัฒนาเกษตรกรและชุมชนให้มีการผลิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้รับผิดชอบโครงการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานเกษตรอำเภอพานทอง องค์การบริหารส่วนตำบลมาบโป่ง และกำนันผู้ใหญ่บ้าน

5. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม และข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเพาะเห็ดฟาง

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่ม

กระบวนการกลุ่ม เป็นกระบวนการที่สำคัญกระบวนการหนึ่งในงานพัฒนา เนื่องจากกระบวนการกลุ่ม เป็นเสมือนเครื่องมือที่สามารถช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ เกิดการเรียนรู้เสริมพลังอำนาจ (Empowerment) และอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มหรือบุคคลอื่นได้อันเป็นหนทางที่นำไปสู่การพัฒนาคนและชุมชน ฉะนั้นหากไม่มีการรวมกลุ่มเกิดขึ้น งานพัฒนาชุมชนก็จะไม่เคลื่อนไหว เพราะกลุ่มเท่านั้นที่จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความคิดของประชาชน ด้วยการทำงานร่วมกัน เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นและสอดคล้องกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าไม่มีกลุ่ม ก็ไม่มีงานพัฒนาชุมชน”

ความหมายของ กลุ่ม

“กลุ่ม” เป็นการรวมตัวของสมาชิกที่มีความผูกพันทางด้านจิตใจ หรือทางโครงสร้างของสังคม สมาชิกทุกคนได้รับความพึงพอใจจากการเข้าร่วมกลุ่ม อาจเป็นเพราะต้องการผลประโยชน์ร่วมกัน และต้องการศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งได้มีนักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “กลุ่ม” (Group) ไว้แตกต่างกัน ดังนี้

ทองศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ และคณะ (2534, น. 11) ให้ความหมายของกลุ่ม คือ บุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป ที่มีการติดต่อสังสรรค์กันอยู่เสมอ สมาชิกกลุ่มควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีความสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความรู้ความเข้าใจในกิจกรรมร่วมกัน และปฏิบัติงานกันไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อดำเนินการกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมาย

พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ และคณะ (2538, น. 164) ได้ให้ความหมายของกลุ่มไว้ว่า กลุ่มประกอบไปด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งได้สร้างแบบอย่างของการกระทำระหว่างกันทางกลุ่มหรือต่อคณะ เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นภาวะอย่างหนึ่งที่ชุมชนร่วมปฏิบัติงาน จนกระทั่งกลายเป็นกระบวนการ ขั้นตอน บทบาทในการวางแผนและตัดสินใจ และหน้าที่อันพึงกระทำต่อกัน จนเกิดเป็นมาตรฐานของชุดปัจเจกบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกัน สมาชิกกลุ่มต้องมีการทำงานร่วมกันพบปะ ปรึกษาหารือกัน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มให้ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร และมีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ

พัชนี วรกวิน (2543, น. 5) ได้ให้ความหมายของกลุ่ม หมายถึง การรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ 2 คน หรือมากกว่านั้น ซึ่งมีการกระทำร่วมกันในกิจกรรม หรือโครงการนั้น ๆ และมีจุดประสงค์เดียวกัน มีการตอบสนองซึ่งกันและกัน

แรมรุ่ง สุบรรณเสนีย์ (2545, น. 6) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า บุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป มาปฏิสัมพันธ์กัน โดยสมาชิกและคนของกลุ่มจะตระหนักถึงจุดประสงค์เดียวกัน ซึ่งกำหนดโครงสร้างระบบในลักษณะการรวมกลุ่มประกอบอาชีพในชุมชน ทำให้มีรายได้และเกิดประโยชน์จากการรวมกลุ่มอาชีพ และยอมรับว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่ม และวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกัน และแบ่งหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

จิรวุฒิ ดุจเพ็ญ (2545, น. 7) ได้ให้ความหมายของกลุ่มว่า เป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป การรวมตัวนั้น สมาชิกของกลุ่มต้องมีเป้าหมายเดียวกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่ม มีกิจกรรมร่วมกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กัน สมาชิกในกลุ่มมีลักษณะ

คล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในกลุ่มจะต้องมีความรู้สึกร่วมกันเป็นสมาชิกของกลุ่มจริง จึงสามารถทำให้กลุ่มนั้นดำรงอยู่ต่อไป

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปความหมายของกลุ่มได้ว่าเป็นการรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อเป็นการสร้างงานและรายได้ มีผลประโยชน์ร่วมกันของกลุ่มสมาชิกผู้เข้าร่วมในกิจกรรม หรือโครงการนั้น ๆ สามารถทำให้กลุ่มอาชีพมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น ซึ่งกลุ่มสมาชิกต้องมีการตอบสนองช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ประเภทของกลุ่ม

สามารถแบ่งได้ในหลายลักษณะ ดังนี้ (ทะนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ, 2534, น. 12)

การแบ่งกลุ่มตามลักษณะการจัดตั้ง มี 2 ประเภท คือ

1. กลุ่มเป็นทางการ หมายถึง กลุ่มจัดตั้งขึ้น โดยมีระเบียบแบบแผน มีการแบ่งงาน และกำหนดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก เช่น กลุ่มชาวนา กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มอาชีพ ชาวเขา ฯลฯ

2. กลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ หมายถึง กลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่มีระเบียบ กฎเกณฑ์ตายตัว เช่น กลุ่มเพื่อนฝูง กลุ่มสันตนาการ ครอบครัว ฯลฯ

การแบ่งกลุ่มตามลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มมี 2 ประเภท ได้แก่

1. กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นกลุ่มขนาดเล็กที่สมาชิกมีความสัมพันธ์กัน อย่างเป็นใกล้ชิดมีความเป็นกันเอง ไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบที่แน่นอนตายตัวในการอยู่ร่วมกัน เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อนฝูง กลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ

2. กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกมีความสัมพันธ์กันด้วยกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ ได้คุ้นเคยใกล้ชิดกันเท่าที่ควร สมาชิกของกลุ่มมีความสัมพันธ์กันแบบเป็นทางการมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มพ่อค้า กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

สาเหตุของการจัดตั้งกลุ่ม

พัทยา สายหนู (2544) ได้กล่าวว่า กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal groups) และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal groups) นั้น ได้ถูกจัดตั้งขึ้นมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน ดังนี้

1. จัดตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการและความพึงพอใจของมนุษย์ ซึ่งแยกออกได้เป็น

1) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย เป็นธรรมชาติของมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตใน อันที่จะดำรงไว้ซึ่งชีวิตของตน

2) ความต้องการทางสังคม บุคคลต้องการให้คนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มหรือสังคม ทำให้ตนรู้สึกว่าเป็นคนที่มีคุณค่าและมีพวกพ้อง

3) ความต้องการชื่อเสียง เกียรติยศ เป็นความต้องการเกียรติหรือความภูมิใจในตน ต้องการได้รับการยกย่องนับถือว่าเป็นผู้มีความสามารถ มีเกียรติหรือมีอำนาจ

2. จัดตั้งขึ้นตามลักษณะความคล้ายคลึงและดึงดูด หมายถึง กลุ่มมักจะถูกตั้งขึ้นจากการที่บุคคลได้มีการปฏิสัมพันธ์กัน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน และจัดตั้งขึ้นเพื่อมีแรงดึงดูดให้บุคคลเข้าร่วมกลุ่ม เพื่อวัตถุประสงค์เดียวกัน

3. การจัดตั้งกลุ่มเพราะเหตุผลในเชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การตั้งกลุ่มขึ้นในกรณีนี้ เพราะบุคคลมีความเชื่อว่า ถ้าหากรวมตัวกันเป็นกลุ่มแล้ว จะได้รับผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากงานที่กระทำ

การพัฒนาการกลุ่ม

การที่กลุ่มจะดำเนินกิจกรรมไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว ย่อมขึ้นอยู่กับรูปแบบและหลักเกณฑ์ในการรวมกลุ่มและการจัดตั้งกลุ่มว่ามีแบบแผนในการจัดตั้งกลุ่ม หรือการรวมกลุ่มตามแนวคิดและหลักเกณฑ์ที่ถูกต้องเพียงใด แนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักวิชาการที่ได้อธิบายคำว่า “กลุ่ม” ในงานพัฒนาชุมชนว่า “จะต้องเป็นกลุ่มที่มีพลัง และมีการเคลื่อนไหวในกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอมีคุณค่า”

นิตยาภรณ์ บุญยพัฒน์ (อ้างถึงใน วรางคณา วงศ์มหาชัย, 2535, น. 29) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของกลุ่มในการปฏิบัติงาน และกลุ่มพัฒนาจะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการในกลุ่ม 4 ขั้น ดังนี้

1. ขั้นจัดตั้ง (Forming Stage) เป็นการเริ่มก่อตัวของกลุ่ม กำหนดจุดมุ่งหมาย กฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ และผู้นำกลุ่มให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน

2. ขั้นขัดแย้ง (Storming Stage) เป็นขั้นเริ่มพัฒนาแสวงหาทิศทาง และเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของสมาชิก

3. ขั้นยินยอม (Norming Stage) เป็นขั้นเริ่มพัฒนาสังคมสร้างกลุ่ม สร้างปทัสถานข้อตกลงร่วมกันของสมาชิก

4. ขั้นดำเนินการ (Preference Stage) เป็นขั้นตอนแสดงพลังของกลุ่ม มีผลงานตอบสนองตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้ดำเนินกิจกรรมไปสู่ความสำเร็จในด้านการพัฒนาตนเอง และพัฒนากลุ่ม สามารถขยายเครือข่ายของสมาชิกเพิ่มขึ้น

วิวัฒนาการและพัฒนากลุ่ม

พัฒน์ บุญรัตนพันธ์ (อ้างถึงใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546, น. 400-405) ได้อธิบายหลักการส่งเสริมการรวมกลุ่ม ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานของการเสริมสร้างกลุ่มและเครือข่ายไว้ 3 ชั้น 8 ตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่ม

การจัดตั้งกลุ่ม เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่ง ถ้าหากดำเนินการจัดตั้งให้ถูกวิธีทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มแรกก็จะทำให้กลุ่มมีคุณค่าและเจริญก้าวหน้าไปสู่ขั้นตอนอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้น และมีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถือ 8 ตอน คือ

1. การค้นหาผู้นำ หรือหน่วยงานของหมู่บ้าน
2. การหาความต้องการของแต่ละบุคคล ก่อนที่จะนำมากำหนดความต้องการร่วมมือของกลุ่ม
3. ความตั้งใจในการเข้าร่วมกลุ่ม รวมถึงการสร้าง ความเชื่อสัจย์และความรักดีต่อกันของกลุ่มให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน
4. สิ่งแวดล้อมที่คล้ายคลึงกัน จะมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ทำให้สามารถทำงานร่วมกันง่าย และเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
5. การมีวัยใกล้เคียงกัน มีความคิดอ่าน ความสนใจ ความต้องการ และความสามารถในการทำงานใกล้เคียงกัน จะทำให้เกิดความเข้าใจง่ายในการทำงาน
6. การกำหนดเพศ กิจกรรมบางอย่างจำเป็นต้องแบ่งแยกเพศ ในขณะที่บางกิจกรรมอาจร่วมกันทำทั้งชายและหญิง
7. ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน การที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ
8. สถานการณ์ที่บีบตัว จะทำให้คนรวมกันเพื่อความอยู่รอด เพื่อผลประโยชน์ ฯลฯ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่ม หรือสมาชิกที่จะมารวมกัน

สรุปแล้วในขั้นที่ 1 การจัดตั้งกลุ่มนี้ มีส่วนประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกัน 3 ประการ คือ เกี่ยวกับเรื่องผู้นำกลุ่ม สมาชิกในกลุ่ม และสถานการณ์ของกลุ่ม ถ้าหากมีส่วนประกอบครบทุกชนิดก็ย่อมจะเกิดกลุ่มได้ ซึ่งการดำเนินงานต้องเป็นไปอย่างรอบคอบ ควรระมัดระวังในการดำเนินงานให้ขยันและกำลังใจที่จะจัดการรวมกลุ่มให้เข้มแข็ง โดยผู้นำจะต้องเอาใจใส่ต่อสมาชิกกลุ่ม เป็นตัวแทนในการพัฒนากลุ่มอาชีพ เพื่อให้กลุ่มได้ก่อตั้งกลุ่มอาชีพที่แข็งแกร่งต่อไป

ขั้นที่ 2 การเคลื่อนไหวของกลุ่ม

หลังจากที่ได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอย่างถูกวิธีในข้อ 1 ประกอบด้วย 8 ตอนแล้ว จะต้องส่งเสริมให้กลุ่มเกิดการเคลื่อนไหว ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญอันจะช่วยผลักดันให้กลุ่มเกิดการต่อสู้อุปสรรคและพลังการต่อสู้อุปสรรคในโอกาสต่อไป ทั้งนี้มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถืออยู่ด้วยกัน 8 ตอน คือ

1. ส่งเสริมการประชุมพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนคติความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่มให้แน่นแฟ้นขึ้น และหาแนวทางปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย
  2. ส่งเสริมแนวความคิด และยกระดับจิตใจของสมาชิกกลุ่ม
  3. ส่งเสริมการมีระเบียบวินัย ได้แก่ การมีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับในการรวมกลุ่ม และมีระเบียบวินัยในการปฏิบัติต่อกัน
  4. ส่งเสริมสัมพันธภาพบุคคล เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มให้มีความกลมเกลียวแน่นแฟ้น
  5. ส่งเสริมกิจกรรม เพื่อให้กลุ่มได้เคลื่อนไหว และเป็นการยึดกลุ่มให้ได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง
  6. ส่งเสริมวิชาการ ควรส่งเสริมวิชาการความรู้ใหม่ ๆ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จำเป็นและเกิดประโยชน์ต่อกัน
  7. การส่งผลประโยชน์ร่วม เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้กลุ่มดำรงอยู่ได้ การจัดสรรผลประโยชน์ต้องเที่ยงธรรม เสมอภาค หากขาดประโยชน์ร่วมกัน หรือขัดประโยชน์กัน กลุ่มก็จะแยกความสามัคคีและสลายตัวในที่สุด
  8. ส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งสถานภาพผูกพัน โดยพยายามส่งเสริมให้มีความผูกพันระหว่างสมาชิก ส่งเสริมให้ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ในกลุ่ม และรู้จักรับผิดชอบร่วมกันในกลุ่ม
- สรุปแล้ว ในขั้นที่ 2 ที่ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่มนั้น มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ระเบียบวินัย วัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วม และกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งการส่งเสริมกิจกรรมจะเป็นเครื่องผูกมัด หรือยึดโยงให้กลุ่มคงอยู่ไม่แตกสลาย และจะส่งเสริมสถานภาพผูกพันของกลุ่มไว้ได้

ขั้นที่ 3 การเจริญเติบโตของกลุ่ม ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน ได้แก่

1. สหพันธ์ในการรวมกลุ่ม เป็นการทำให้กลุ่มเล็ก ๆ มาสนธิเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเดียว
2. สร้างหน่วยนำร่วม โดยการนำเอาตัวแทนหรือผู้นำของแต่ละกลุ่ม มารวมตัวกันเป็น “หน่วยนำร่วม” เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเล็ก ประสานผลประโยชน์ระหว่างกลุ่ม

3. สร้างผลประโยชน์ร่วมกัน เพื่อช่วยให้กลุ่มเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน เกาะติดกันเพราะเกิดผลประโยชน์ในกิจกรรมร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีส่วนได้ส่วนเสียในกิจกรรมที่ดำเนินการ

4. สร้างกิจกรรมพึ่งพา เป็นวิธีการที่กลุ่มจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยมีหน่วยงานร่วมเป็นตัวกลางช่วยให้กิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ มีความเกี่ยวพันกัน พึ่งพากัน แล้วจึงมีผลประโยชน์สูงขึ้น

5. สนธิวิชาการ เป็นการแลกเปลี่ยนและอาศัยความรู้ ทักษะ ตลอดจนความต้องการระหว่างกลุ่มที่มีต่อกัน ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถและกิจกรรมใหม่ ๆ

6. สร้างพลังร่วมในการดำเนินการร่วม โดยการส่งเสริมให้กลุ่ม เกิดการร่วมทุน ร่วมวิชาการร่วมจัดการ ร่วมกำลังคน ร่วมกำลังวัสดุ ซึ่งถ้ากลุ่มได้มีส่วนร่วมกันมากเท่าไร พลังมหาศาลก็จะเกิดขึ้นเท่านั้น

7. ลดความสิ้นเปลืองร่วม ได้แก่ การลดความสิ้นเปลืองของแรงงาน วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งด้านบริหาร และการบริการ

8. สร้างพลังสำรอง ก็คือ อำนาจของกลุ่มในการรักษาผลประโยชน์และดำรงกลุ่มไว้ พลังสำรองเป็นพลังในการต่อสู้ของชุมชน ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มกัน จึงนับว่าเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของการพัฒนา

สรุปแล้วในขั้นที่ 3 การเจริญเติบโตของกลุ่มนั้น นักพัฒนาจะต้องพยายามเอากลุ่มต่าง ๆ หลาย ๆ กลุ่ม มาสหพันธ์รวมกลุ่มให้เท่ากัน และจะต้องดำเนินการสร้างในสิ่งต่าง ๆ ขึ้น เพื่อให้กลุ่มขยายตัวไปสู่ความเจริญยิ่งขึ้น

2. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเพาะเห็ดฟาง

กลุ่มเพาะเห็ดฟางในโรงเรียน เป็นหนึ่งในกิจกรรมของศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง ตำบลมาบโป่ง ที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนทุนหมุนเวียนในระยะเริ่มแรกมาจากกรมส่งเสริมการเกษตร จำนวน 100,000 บาท เพื่อให้เกษตรกรกู้มาลงทุนสร้างโรงเรือนรวมทั้งซื้ออุปกรณ์ในการเพาะเห็ด โดยให้กู้ได้รายละไม่เกิน 25,000 บาท ช่วง 1-2 ปี แรกจะไม่คิดดอกเบี้ย เข้าปีที่ 3 คิดร้อยละ 50 สตางค์ ดอกเบี้ยที่ได้ทำมาเป็นเงินลงทุนสำรอง และเก็บไว้ทำกิจกรรมภายในกลุ่ม

กลุ่มเพาะเห็ดฟางมีพัฒนาการเรื่อยมานับตั้งแต่ปี 2539 จนถึงปัจจุบันมีสมาชิก 25ครัวเรือน ใช้ชื่อว่า “กลุ่มส่งเสริมการเพาะเห็ดฟางในโรงเรียนเพื่อการค้า” มีคณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม ดังนี้

1. นายชัยยา มงคลศิลป์   ประธาน
2. นายชาติ จันสมปอง   รองประธาน
3. นางวิยดา มงคลศิลป์   เหรัญญิก
4. นางดอกฝ้าย จันสมปอง   ประชาสัมพันธ์
5. นายนุชา จันสมปอง   กรรมการ
6. นางกมลลักษณ์ ปลอดภัย   นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร (ที่ปรึกษา)

กลุ่มเพาะเห็ดฟางในโรงเรือน เป็นกลุ่มกิจกรรมที่มีความโดดเด่นและเข้มแข็งมากที่สุด ในบรรดากิจกรรมของศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียงตำบลมาบโป่ง ด้วยเหตุที่ว่าเห็ดเป็นพืชอายุสั้น เพาะปลูกง่าย ใช้งบประมาณในการลงทุนน้อย คุ่มค่าต่อการลงทุน เพราะลงทุนครั้งเดียวสามารถเก็บกินได้ตลอดทั้งปี มีการตลาดดี เกษตรกรสามารถกำหนดราคาเองได้โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง อีกทั้งยังเป็นอาชีพที่ทำอยู่กับบ้าน ใช้แรงงานในครัวเรือน เป็นการเสริมสร้างความอบอุ่นในครอบครัวได้อีกด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มเพาะเห็ดฟางในโรงเรือนเป็นกลุ่มที่มีการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เกษตรกรได้นำความรู้ที่ได้รับจากศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียงไปปฏิบัติได้จริง เพื่อผลิตอาหารบริโภคอย่างเพียงพอในครอบครัวและชุมชน และสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัวในอนาคต จึงนับได้ว่า เป็นกลุ่มที่น่าสนใจและน่าศึกษามากเป็นอย่างยิ่ง

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง “พัฒนาการและปัจจัยความสำเร็จ ของกลุ่มเพาะเห็ดฟางในโรงเรือนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษากรณีศูนย์เรียนรู้การเกษตรพอเพียง ตำบลมาบโป่ง อำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี” ได้พบผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

กนกวรรณ อยู่วงศ์ (2541, น. 91-99) ได้ทำการศึกษาระดับการยอมรับของเกษตรกรในการปลูกผักปลอดสารพิษ ในพื้นที่จังหวัดนครปฐม ราชบุรี และกาญจนบุรี จำนวน 204 ราย พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการยอมรับการปลูกผักปลอดสารพิษอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากเกษตรกรตระหนักถึงพิษภัยของสารเคมีทางการเกษตร ที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของตัวเกษตรกรเอง และเกิดปัญหาสารพิษตกค้างสู่สิ่งแวดล้อม และพบว่า การยอมรับในการปลูกผักปลอดสารพิษของกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกันตามระดับการรับรู้ข่าวสารการปลูกผักปลอดสารพิษ ระดับความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักปลอดสารพิษ และระดับทัศนคติต่อการปลูกผักปลอดสารพิษ และผลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่าง 32 ราย พบว่า สาเหตุที่สนใจปลูกผักปลอดสารพิษคือ ความต้องการเลิกใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช และต้องการลดต้นทุน ส่วนสาเหตุที่ไม่สนใจปลูกผักปลอดสารพิษ คือ ปัญหา

เรื่องการลงทุนและแรงงาน ปัญหาและอุปสรรคในการปลูกผักปลอดสารพิษ คือ ศัตรูพืชรบกวน ในช่วงเริ่มปลูก และปัญหาเรื่องการตลาด

ฉันทนา บรรพศิริโชติ และคณะ (2538, บทคัดย่อ) ได้ศึกษา เกษตรกรรมทางเลือก : กรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรในพื้นที่บ้านไทยภาคกลาง ผลการศึกษา พบว่า การปรับตัวของกรณีศึกษาเกษตรกรภาคกลางนั้น มีเงื่อนไขที่คล้ายคลึงกัน คือ การมีประสบการณ์โดยตรงในปัญหาอันเนื่องมาจากข้อจำกัดของเกษตรกรแผนใหม่ ซึ่งรวมถึงความเสียหายทางพืชผล ต้นทุนสูงขึ้น และความเสี่ยงต่อความปลอดภัยในชีวิตของตนเองและครอบครัวในภาพรวมของกระบวนการปรับตัวที่เกิดขึ้นของเกษตรกร จะมีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน คือ การคิดทบทวน การแสวงหาความรู้ และการทดลองปฏิบัติโดยการยึดความสมดุลของธรรมชาติที่ส่วนหนึ่งเรียนรู้และพัฒนาได้จากวิธีการของเกษตรกรในพื้นที่ โดยมียุทธศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงและแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลงนั้น อาจมองได้ 3 ระดับ คือ การปรับตัวขั้นต้นที่เน้นเรื่องการปรับเทคนิคการผลิต การปรับวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ชูพินิจ เกษมณี (2538, บทคัดย่อ) ได้ศึกษา เกษตรกรรมทางเลือก : กรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรพื้นที่บ้านไทยภาคเหนือ ผลการศึกษา พบว่า ใน 3 กรณีแรก เป็นความพยายามที่เกิดจากการดิ้นรนจากวิธีการเกษตรที่ขาดความมั่นคงทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพอนามัย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการทำเกษตรทางเลือก จะต้องมีความมุ่งมั่นและตั้งใจอย่างมาก ในการปรับเปลี่ยนมาสู่เกษตรกรรมทางเลือกนี้ ช่วงเวลาประมาณ 3-5 ปีแรกของการปรับตัวยังเป็นช่วงวิกฤติที่เกษตรกรเองจำเป็นต้องแสวงหารายได้จากส่วนอื่นมาชดเชย เพื่อให้ครอบครัวอยู่รอด สำหรับประสิทธิภาพทางการจัดการ เห็นได้ชัดว่าเกษตรกรทางเลือกเหล่านี้มีความสามารถในการปรับตัวอย่างน่าทึ่ง สามารถดัดแปลงและแก้ไขปัญหาก็ได้ตามสภาพสิ่งที่สำคัญ คือ ไม่ว่าจะเริ่มต้นจะได้รับการเห็นพ้องจากสมาชิกในครอบครัวหรือไม่ก็ตาม แต่เมื่อผ่านการทดลองเห็นผลในระยะหนึ่ง ความร่วมมือกันในครอบครัว เป็นจุดเด่นประการหนึ่งของการปรับตัว

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2538) ได้ศึกษา เกษตรกรรมทางเลือก : กรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรพื้นที่บ้านไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ปรับตัวมาสู่การทำเกษตรกรรมทางเลือกในประเด็นสำคัญ ๆ หลายประการ คือ

1. การปรับตัวทางด้านความคิดและความเชื่อ จากการทำเกษตรเพื่อขาย มาเป็นการพึ่งตนเอง

2. การปรับตัวทางรูปแบบการเกษตร จากการผลิตพืชชนิดเดียวมาเป็นการผลิตแบบพืชและสัตว์หลาย ๆ ชนิดผสมผสานกัน

3. การปรับตัวทางเทคนิค จากการใช้ปุ๋ยและสารเคมี เป็นลักษณะการทำเกษตรปลอดสารเคมี การเลียนแบบธรรมชาติ และการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ที่เกื้อกูลกัน

4. การปรับตัวทางการจัดการไร่นา มีการทำแผนผังแปลงนาให้มีระบบหมุนเวียนในการผลิตตลอดปี

วัฒนา สุกัณศีล และ ศุภีมาน วงศ์สุภาพ (2538, บทคัดย่อ) ได้ศึกษา เกษตรกรรมทางเลือก : กรณีตัวอย่างการปรับตัวของเกษตรกรรวมพื้นบ้านไทยภาคใต้ ผลการศึกษาในกรณีศึกษาสวนของ ป๊ะหอน หมัดหลี และสวนของลุงเคียง คงแก้ว มีลักษณะเด่นที่คล้ายคลึงกันก็คือ มีการเรียนรู้ที่จะเข้าใจธรรมชาติ และกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การปฏิเสธไม่เลือกเดินทางตามกระแสของเกษตรสมัยใหม่ โดยการศึกษาค้นคว้า และทดลองผิดลองถูก เพื่อสั่งสมประสบการณ์และความรู้ของชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกิดขึ้น ซึ่งทั้งสองมองธรรมชาติเป็นองค์รวมที่ทุกอย่างเกี่ยวพันและเชื่อมโยงกันหมด บุคคลทั้งสองจึงมีบทบาทสำคัญ ในการเผยแพร่ส่งเสริมให้เกิดเวทีนักคิดชาวบ้านให้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมพลังให้แก่ชุมชน

วรรณภา ประยุกต์วงศ์ (2540, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ในระบบเกษตรกรรมทางเลือกของเกษตรกร : ศึกษาเฉพาะกรณีในจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษา พบว่าหัวใจสำคัญของการทำงานเกษตรทางเลือก คือ ความยั่งยืนซึ่งเกิดจากการมีกิจกรรมการผลิตที่หลากหลาย และแต่ละกิจกรรมมีความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล ดังนั้น นโยบายที่ส่งเสริมการทำงานเกษตรทางเลือก จึงต้องตระหนักถึงหลักเกณฑ์ดังกล่าว และเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีการตัดสินใจการผลิตด้วยตนเอง เพราะเขาเป็นคนที่เข้าใจถึงสภาพข้อจำกัดต่าง ๆ ของตนเองดีที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการจัดสรรเงินทุนสนับสนุนจากภาครัฐ ควรจะให้เกษตรกรดังกล่าวสามารถทำการใช้ทรัพยากรการเกษตรมีประสิทธิภาพในแง่การลดปริมาณของเสียจากระบบการผลิต และต้นทุนของการบำบัดของเสีย รวมทั้งมีผลต่อการบำรุงรักษาดินให้มีคุณภาพที่ดีขึ้น นับว่าเป็นการสะสมความมั่งคั่งของทรัพยากรในระยะยาว

ทรงชัย ตียนานนท์ (2541, น. 72-85) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาทัศนคติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้านอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรมเป็นหลักร้อยละ 92.0 โดยมีรายได้ 10,001-200,000 บาท และมีอาชีพเสริม คือการเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพร้อยละ 74.5 และพบว่าเกษตรกรต้องซื้ออาหารมาบริโภค เนื่องจากสามารถผลิตอาหารเองได้

น้อยร้อยละ 79.8 สำหรับเรื่องความรู้ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ส่วนใหญ่ไม่เคยได้รับการอบรม เช่น การบริโภคอาหารที่ปราศจากสารเคมี การงดใช้สารเคมีซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต เป็นต้น ส่วนด้านความสามัคคีจะทำให้ชุมชนแข็งแรง พึ่งตนเองได้ ในภาพรวมมีทัศนะเห็นด้วยมากในการประกอบอาชีพทางการเกษตรตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ของครอบครัว

รัช ทอภรณ์ (2539, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมเกษตรยั่งยืน : กรณีศึกษาเทคนิคการปลูกผักปลอดสารพิษ ตำบลเหียง อำเภอดอนเจียง จังหวัดสงขลา ผลการศึกษาพบว่า

1. มีเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง 94 ครอบครัวจาก 182 ครอบครัว ที่ยอมรับนำเทคนิคการปลูกผักปลอดสารพิษมาใช้ปฏิบัติ

2. พบปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจยอมรับเทคนิคการปลูกผักปลอดสารพิษหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า พบความแตกต่างระหว่างเกษตรกรที่ปลูกผักปลอดสารพิษ กับเกษตรกรที่ปลูกผักโดยใช้สารพิษในประเด็นต่อไปนี้ คือ อายุ ลักษณะการประกอบอาชีพ รายได้ เงินทุน ลักษณะการถือครองที่ดิน ประสบการณ์การปลูกผักขาย ลักษณะการได้รับการสนับสนุนปลูกผักปลอดสารพิษ ช่องทางการสื่อสาร (เจ้าหน้าที่การเกษตรของรัฐ และเจ้าหน้าที่การเกษตรขององค์กรเอกชน) ระดับความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม ความเชื่อมั่นในประสิทธิผลนวัตกรรม ทัศนคติเกี่ยวกับความเสี่ยง และความรู้พื้นฐานทางด้านนิเวศวิทยาการเกษตร

3. ปัจจัยความเชื่อมั่นในประสิทธิผลของนวัตกรรม เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์สูงสุดกับการตัดสินใจยอมรับเทคนิคการปลูกผักปลอดสารพิษ

4. ปัจจัยด้านการศึกษา ขนาดการถือครองที่ดิน จำนวนแรงงานที่ปลูกผักในครอบครัว และช่องทางการสื่อสาร (โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือ และเพื่อนบ้าน) มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจยอมรับเทคนิคการปลูกผักปลอดสารพิษ

ประยงค์ รณรงค์ (2536, น. 461-462) ศึกษาเกษตรกรอุตสาหกรรมที่ไม่เรียง พบว่า ปัจจัยที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ประสบความสำเร็จ มีลักษณะเด่น ๆ ดังนี้ (1) ความเชื่อมั่นของสมาชิกต่อกลุ่ม สมาชิกกลุ่มผ่านประสบการณ์และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และมีความเชื่อมั่นว่าการทำงานในระบบกลุ่มสามารถช่วยแก้ไขปัญหาการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลางดำเนินงานของกลุ่มฯ ได้พิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกไว้ ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น ผลที่เกิดขึ้นนี้ได้ต่อยอดความเชื่อของสมาชิกและก่อให้เกิดความยึดมั่นผูกพันต่อกลุ่มยิ่งขึ้น (2) ภาวะผู้นำ การเอาใจใส่และ

ทุ่มเทให้แก่งานของกลุ่ม นับเป็นคุณลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของผู้นำเกษตรกรทำสวนไม้เรียง โดยเฉพาะการทำงานต้องทำอย่างเปิดเผย และตรงไปตรงมา สมาชิกสามารถตรวจสอบได้ตลอดเวลา

พรทิพย์ ประทีปวัฒนานนท์ (2537, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกเกษตรแบบผสมผสาน ผลการศึกษาสรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกเกษตรแบบผสมผสานทำได้หลายรูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบมีลักษณะที่แตกต่างกัน ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตผู้ปลูกเกษตรแบบผสมผสานนั้น ขึ้นอยู่กับการมีที่พักอาศัยในแปลงนา จำนวนแรงงานภายในครอบครัว ความรู้ความสามารถทางการผลิตและการตลาด ความเพียงพอของแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ลักษณะทางความคิด ความต้องการของเกษตรกร และลักษณะนิสัย ความกล้าตัดสินใจ ความเพียรพยายามของตัวเกษตรกร ตลอดจนการสนับสนุนจากสังคม ทั้งภายในและภายนอกครอบครัว กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเกษตรกรจะออกมาในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยเริ่มจากการเกษตรแบบผสมผสานมาก่อน จนเกิดรูปแบบในความคิด แล้วจึงเริ่มดำเนินการปรับปรุงพื้นที่การเกษตรให้เหมาะสมกับการทำกิจกรรมการเกษตรหลาย ๆ กิจกรรม มีการเลี้ยงปลา ปลูกพืชผักสวนครัว ไม้ผล ไม้ยืนต้น เลี้ยงสัตว์ โดยยังคงกิจกรรมรองคือ การทำประมง เป็นกิจกรรมเสริมรายได้ดีและใช้เวลาและเงินทุนไม่มากนัก และยังคงมีกิจกรรมอื่น ๆ เช่น ค้าขาย และรับจ้างอีกด้วย ในการวิเคราะห์เกษตรกรที่มีความสามารถเปลี่ยนแปลงการผลิตได้มากพบว่า สังคมเครือข่าย การอบรมเลี้ยงดู การมีบุคลิกลักษณะนิสัยส่วนตัวที่ดี เช่น มนุษย์สัมพันธ์ มีวินัยในชีวิต มีการเชื่อฟัง และการยอมกระทำตามมีผลต่อการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตทางการเกษตรของเกษตรกรเป็นอย่างมาก

รัชณี เหล่าโนนศรี (2543, น. 67-70) ได้ศึกษา การติดตามผลการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 151 ราย พบว่า เกษตรกรปลูกผักเป็นอาชีพรอง ทำอย่างอื่นเป็นอาชีพหลัก การรับข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษเกษตรกรได้รับจากหลายแห่ง นอกจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรแล้ว ส่วนใหญ่จะได้จากโทรทัศน์ เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษนอกมุ้ง และมีความคิดเห็นว่าจะถ้าไม่ได้รับปัจจัยการผลิตจะไม่ปลูกผักปลอดสารพิษ เกษตรกรมีความรู้เรื่องผักปลอดสารพิษในระดับปานกลาง ปัญหาในการปลูกผักปลอดสารพิษที่พบคือ ปัญหามุ้งไนลอนไม่ทนและมีราคาแพง ปัญหาเรื่องแรงงาน เงินลงทุน แมลงศัตรูผัก และปัญหาการตลาดในด้านราคาผักและแหล่งจำหน่าย ในการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ประสพการณ์ในการปลูกผักและรายได้มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความคิดเห็นเรื่องวิธีการปฏิบัติในการปลูกผักปลอดภัยจากสารพิษ และรายได้มีความสัมพันธ์ทางลบกับความคิดเห็นเรื่องตลาดผักปลอดภัยจากสารพิษ

อนุพงษ์ วาวงศ์มูล (2542, น. 69-102) ได้ศึกษา “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ตามแนวพระราชดำริใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท” พบว่า โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตาทฤษฎีใหม่ สามารถสนองแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่ได้ ทั้งในขั้นมือผู้มีกิน และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ทำให้คุณภาพชีวิตของชาวชนบทเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า ครัวเรือนของสมาชิกในจังหวัดเชียงรายและแพร่ มีรายได้อันเป็นผลมาจากการดำเนินกิจกรรมเกษตรแบบผสมผสาน สูงกว่า 99,732 บาท ต่อปี ซึ่งเป็นรายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรในชนบท และในด้านการลดรายจ่ายในครัวเรือนพบว่า สมาชิกได้บริโภคผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมฯ คิดเป็นมูลค่าปีละประมาณ 26,958.89 บาท และ 36,107.39 บาท ตามลำดับ สุดท้ายด้านสังคม พบว่า ได้สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นทั้งสามจังหวัด คือ เชียงราย แพร่ และ ศรีสะเกษ

7. กรอบแนวคิดในการศึกษา